Nr. 2, februari 1998

MOLEN Wereld

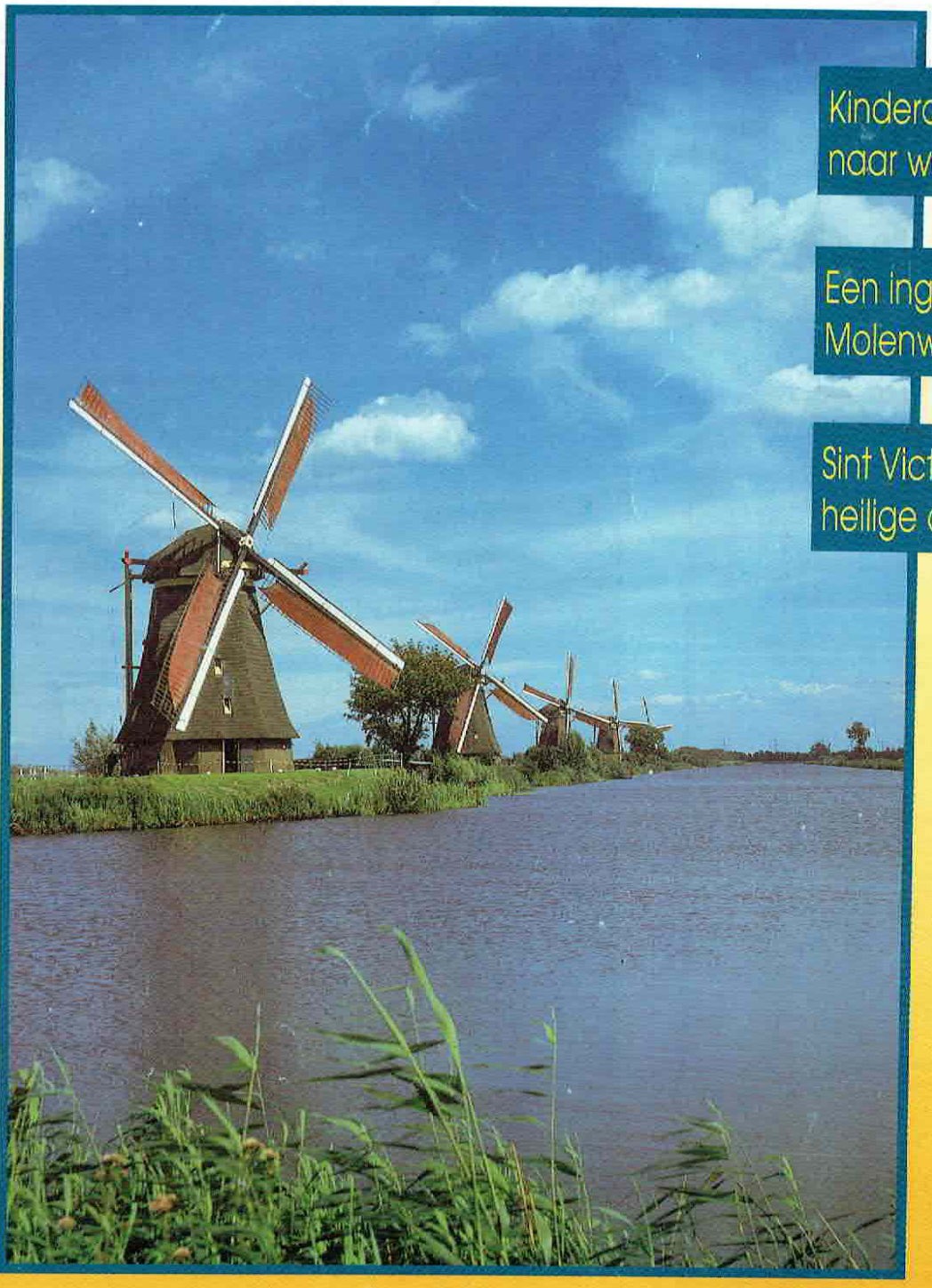

Kinderdijk: van werktuig naar werelderfgoed

Een ingemalen Molenwereld

Sint Victor, de patroonheilige der molenaars

Maandblad over molens en hun opvolgers

1e jaargang, nr. 2

MOLEN Wereld

COLOFON

Uitgave:
De 'Molenwereld' is een uitgave van de Stichting Molenwereld
Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle
Tel/Fax: 079-5931303

Verschijning:
elf maal per jaar, als regel op de eerste woensdag van de maand. Gedurende de maanden juli en augustus verschijnt één gecombineerd nummer

Uitgever:
dhr. M.G. Coops
Lyts Blijema 25 9001 LH Grouw
Tel.: 0566-621086 / Fax: 0566-624466
E-mail adres: 101321.2002 mgcoops@compuserve.com.

Eindredacteuren:
dhr. J.S. Bakker
Moerdijkstraat 37 2751 BE Moerkapelle,
Tel/fax 079-5931303

dhr. W.A. Roose
Vest 65 2801 VE Gouda
Tel. 0182-522041

Redactie & administratie:
Moerdijkstraat 39 2751 BE Moerkapelle,
Tel./fax: +31 (0)79-5931303

Advertenties:
M.G. Coops
Lyts Blijema 25 9001 LH Grouw
Tel.: +31 (0)566-621086 / Fax: +31 (0)566-624466
E-mail adres: mgcoops@compuserve.com.

Abonnementen:
Tel.: +31 (0)566-621086 / Fax: +31 (079)-5931303
Nederland ƒ 97,50 per jaar (incl. 6% BTW)

(Leden van de Vereniging 'De Hollandsche Molen', het Gilde van Vrijwillige Molenaars en het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde betalen ƒ 92,50)
België: 1850 Bfr per jaar (incl. 6% BTW)
Overige landen op aanvraag

De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan
Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd
De in het lopende abonnementsjaar (van januari t/m december) reeds verschenen nummers worden na ontvangst van het abonnementsgeld direct toegezonden, indien nog voorradig

Prijs losse nummers: in Nederland ƒ 12,50; in België 250 Bfr (exclusief porto)

Donateurs van de Stichting Molenwereld ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van ƒ 125,-
Op schenkingen en legaten aan de Stichting Molenwereld is artikel 24 lid 4 van de Successiewet van toepassing

Bankrelatie:
Voor Nederland: Postbank 4506935 / Rabobank 3750.30.867
Voor België: Postcheque 000-1746998-28

Kopij:
Zenden aan de redactie van de Molenwereld,
Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle

Lay-out en Druk:
Vis Offset, Alphen aan den Rijn

ISSN 1387-2974

© COPYRIGHT 1998 Stichting Molenwereld Moerkapelle
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Inhoud

pagina

Molensactueel 27

Sint Victor, de patroonheilige der molenaars 31

Zoeker 31

Kinderdijk: van werktuig naar werelderfgoed 32
J.S. Bakker

Column: 'Boboën' 40
WvdL

Vragende Lezers 41

Een ingemalen Molenwereld 42
J.S. Bakker

Papiermolen 43

Bladeren 46

Forum 46

Bij de omslag voorzijde: Klassiek molenmotief, de molens van de Overwaard in Kinderdijk. (foto J.L.J. Tersteeg).

MOLENS ACTUEEL

Informatie bestemd voor deze rubriek:
schriftelijk: Molenwereld, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, fax 079-5931303
telefonisch: W. Roose, tel. 0182-522041

'Gecompleteerd' Welvaaren van Grijpskerke

"'t Is toch een heel aardig molentje geworden", was de eerste reactie van de Zeeuwse molenliefhebbers op de uitwendige completering van 't Welvaaren van Grijpskerke' en inderdaad, de foto links, genomen vanuit het oosten, laat een juweeltje van een molen zien. Deze jubelstemming bekoelt wel enigszins wanneer men de molen vanuit het zuiden aanschouwt (foto rechts). Een grote aanbouw op het westen tegen de molen verhindert dat hij ook maar één meter kan kruien. De kap is dan ook niet voorzien van een kruiwerk en een bovenwiel met vang etc. ontbreekt eveneens. Wel zijn vulstukken aangebracht waarop zich een soort verlengde kruisarmen bevinden. Deze zijn (weliswaar demontabel) op de voeghouten verankerd waardoor de molen niet kan draaien. Ook zijn kettingen bevestigd aan de onderste einden; een bliksemafleider ontbrak (nog?) tijdens de opnamen (kerst 1997).

Nu gebeuren er in de molenwereld wel vaker dingen die veelal voor onmogelijk werden gehouden, dus misschien is deze completering wel een eerste begin? 'Kan die houten aanbouw niet gewoon tien meter naar het westen worden verreden?', werd al gesuggereerd...

Slechts weinigen weten dat 't Welvaaren' enige maanden voor de noodlottige 19 januari 1944, als enige op Walcheren, nog voorzien was van Van Rietwieken op één roede. Voor zover wij weten, is er van deze situatie geen foto bekend. De toenmalige molenaar was echter geen 'full-timer' en zo had de molen al enige dagen niet meer gedraaid en stond hij - met z'n van Rietwieken dus - op het noordoosten toen er op 19 januari 1944 een zware zuidwester storm opstak. 'De duivel verzoeken' heet zoiets...

Zo op het oog staat er weer een prachtige molen in Grijpskerke; misschien dat er nog iets aan de bosjes gedaan zou kunnen in verband met de windbelemmering die zij veroorzaken...

Maar niet alleen de bosjes belemmeren de bewegingsvrijheid van "t Welvaaren van Grijpskerke'.

Tot de verbouw tot woning halverwege de jaren '70 bleef de molen inwendig intact. Onderdelen hiervan werden later gebruikt bij de in 1984 gerestaureerde en verplaatste molen De Hoop in Serooskerke.

Onttakeling molen 'De Eendracht' bij Alkmaar

De molen 'De Eendracht' van de vroegere Eendrachtspolder onder Alkmaar wordt binnenkort onttakeld in afwachting van een geplande restauratie. De precieze datum daarvan is nog niet bekend. De gemeente heeft een mooi restauratieplan gemaakt, maar de vereiste gelden zijn niet beschikbaar. De restauratie, die de molen weer maalvaardig moet maken, zal daarom sterk gefaseerd uitgevoerd gaan worden; althans, zo is het plan nu. De voorgenomen restauratie heeft nogal op zich laten wachten door allerlei vertragingen, en nu is men aangekomen op het punt waarbij draaien met 'De Eendracht' niet echt veilig meer is. Het wiekenkruis is erg slecht, en elke dag waarop gedraaid werd kwam er wel een windbord naar beneden. Dat kan natuurlijk nooit lang goed gaan midden in een woonwijk! Het is nog niet bekend wanneer de molen weer draaivaardig zal zijn, of wanneer de restauratie geheel afgerond zal zijn.

Nieuwe molenwinkel 't Roode Hert Alkmaar-Oudorp

Op 28 november 1997 vond de feestelijke opening plaats van de nieuwe molenwinkel bij de nog in vol bedrijf zijnde korenmolen "t Roode Hert' te Alkmaar-Oudorp. Rond de molen zijn nieuwe bijgebouwen verrezen die niet alleen plaats bieden voor de winkel, maar ook voor graan- en meelopslag, een kantoor, een verblijfsruimte inclusief douche en toilet en een ontvangstruimte voor bezoekers waar een video over de molen bekeken kan worden. Ook de molen zelf onderging herstel: De spruiten en lange schoren werden vernieuwd en er kwamen twee nieuwe stalen silo's.

De nieuwbouw werd grotendeels gefinancierd door de gemeente als eenmalige subsidie ter compensatie van de ernstige windbelemmering die de molen sinds kort ondervindt van de Noorderarcade, een hoogbouwcomplex ten zuidwesten van de molen dat via een 'artikel-19-procedure' tot stand kwam. Molenaar John van Ham heeft wederom bezwaar aangetekend tegen bouwplannen die in de hoek tussen zuid-west en noord-west nog meer windbelemmering dreigen te gaan veroorzaken.

Voorjaar 1997 droeg het meelconcern Meneba de molen in eigendom over aan

de nieuwe molenstichting "t Roode Hert'. Deze verhuurt de molen op haar beurt weer aan molenaar/exploitant John van Ham.

Nieuwe molenaar/bewoner voor 'De Valk' Montfoort

Eind 1997, toen molen 'De Valk' te Montfoort tijdelijk niet bewoond was, hield 'buurmolenaar' Maarten Dolman van De Windotter te IJsselstein een oogje in 't zeil. Dat was geen overbodige luxe, want zeker rond de kerstdagen waaide het vaak stormachtig. Maarten onderwierp de molen nog aan een kleine inspectie om er 100% zeker van te zijn dat alles goed vast

Nieuwjaarsdag 1998: 'Feestelijk inmalen' van De Valk in Montfoort, windkracht 5, vier volle en gáán!

lag. Met een gerust hart keerde hij weer naar huis.
Vrijdagnacht 2 januari rond half twaalf kreeg hij echter de schrik van z'n leven toen hij 'De Valk' van grote afstand, in het 'Floodlight' volop zag draaien op een harde zuidwesten wind. Alle verkeersregels negerend sprintte Maarten zo snel als mogelijk naar de op hol geslagen molen om te redden wat er te redden viel. Daar aangekomen bleek de vang te zijn gelicht en bovendien stond er een auto op de oprijbaan; eerst maar even aanbellen dus...
Niets aan de hand, want met de laconieke opmerking 'Controle?' werd de deur opengedaan door de nieuwe molenaar/bewoner Paul Groen. Paul is in het dagelijks leven werkzaam bij de afdeling molens van het Bureau Cultuur van de provincie Zuid-Holland en hij verzekerde ons dat dit draaien nog maar een voorproefje was, want hij is vastbesloten om 'De Valk' dat héél veel te laten doen.

Restauratie molen "t Haantje' in Weesp blijft twijfelachtig

In het vorige nummer van de Molenwereld werd melding gemaakt van de zorgen rond de bekende wipmolen "t Haantje' in Weesp. Deze werd niet onttakeld: de roeden werden kaalgezet. Er zijn ook positieve zaken te melden: de subsidiabele kosten zijn vastgesteld op 682.362 gulden, twee ton meer dan eerder is gesteld. Toch betekent dit niet dat de problemen van de lucht zijn omdat het aandeel in de restauratiekosten dat van moleneigenaar R. Kuijper moet komen hem toch te gortig is. Er is op dit moment om die reden nog geen schijn van kans dat de restauratie spoedig op gang komt. Kuijper is ook niet erg tevreden over de in zijn ogen weinig toeschietelijke houding van de gemeente Weesp.

Historisch Centrum Ons Verleden

Op vrijdag 10 oktober 1997 werd in Zevenhuizen het Historisch Centrum Ons Verleden aan de Tweemanspolder officieel geopend door burgemeester L.M. Schoots van Zevenhuizen-Moerkapelle. In dit centrum krijgen de molens uit het gebied rond de Rotte verhoudingsgewijs veel aandacht. Het is dan ook voor de molenliefhebber de moeite waard om het te bezoeken. Het centrum is geopend op de laatste dinsdagavond van de oneven maanden (van 19.00 tot 21.00 uur) en op de laatste zaterdagmiddagen van de even maanden (van 13.30 uur tot 16.00 uur). Voor nadere informatie: tel. 0180-631817 of 0180-631641.

Dansk Møllerforening

Op 22, 23 en 24 mei van dit jaar houdt de Dansk Møllerforening haar jaarvergadering in het cursuscentrum Svanegården in Korsør (Sjælland). Gasten uit Nederland zijn ook van harte welkom. Er wordt ook Duits en Engels gesproken. Het programma ziet er in summiere vorm als volgt uit:
-Vrijdagmiddag en -avond: aankomst van de gasten, maaltijd enz.;
-Zaterdag: jaarvergadering, lunch en excursie;
-Zondagmorgen: afscheid en vertrek.
Het diner is een feestelijke aangelegenheid, de dames hebben dan een hoed op, vaak naar eigen fantasie.
Voor nadere informatie: Otto Rasmussen, Eranthisvej 20, DK-5000 Odense C.

Herstel korenmolen Nieuw-Lekkerland?

Mevrouw De Regt, eigenaresse van de onttakelde korenmolen in Nieuw-Lekkerland wil de molen in principe verkopen aan de Molenstichting Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Bij de provincie Zuid-Holland is een schetsontwerp gemaakt voor herstel. De molen zou volgens dat plan 3 à 4 meter verhoogd worden. Ter hoogte van de voormalige steenzolder, waar thans een maalstoel staat opgesteld, zou dan een stelling worden aangebracht. Herstel in de huidige gedaante is onmogelijk omdat de roeden over de weg langs de Lekdijk zouden draaien. De in 1968 onttakelde molen staat nog steeds op de Rijksmonumentenlijst.

Toch nog toekomst voor 'De Koe' in Ermelo?

In het vorige nummer van de Molenwereld werd melding gemaakt
van de sloopplannen voor de onderbouw van 'De Koe' in Ermelo. De gemeenteraad van deze Veluwse gemeente wil toch nog een onderzoek naar herbouw van deze molen, desnoods op een andere plaats in het dorp. Om die reden hebben Burgemeester en Wethouders het voorstel om de molen maar van de rijksmonumentenlijst te schrappen maar laten varen: zo lang er een romp is, is er nog hoop.

Bedrijfsovername molenmaker Favier

Sinds 1 januari van dit jaar is de molenmakerij van Favier in Arkel opgegaan in een ander. Het bedrijf, dat officieel de naam

B.V. v/h Jan de Gelder heeft gedragen heet thans De Gelder Favier Molenmakers- en Aannemersbedrijf b.v. De heer L.A. Woudenberg uit Tiel heeft een meerderheidsbelang in de nieuwe onderneming. De activiteiten blijven ongewijzigd evenals het personeel. De administratieve en financiële leiding berust bij de heer Woudenberg, terwijl de heer K.R. Favier verantwoordelijk is voor de technische kant van de zaak.

In 't kort:

- Sinds eind december 1997 is Hessel de Ree de bewoner en vrijwillig molenaar van de 'Voorste Molen' in **Hellouw**. Hij is de heer P.H. van Malsen opgevolgd, die deze molen veertig jaar bewoond heeft en er 25 jaar als vrijwillig molenaar op heeft gemalen. Hij heeft de molen om gezondheidsredenen moeten verlaten. Hessel de Ree is eerder tweede molenaar op de korenmolen van Waardenburg geweest.
- Molenmaker John de Jongh heeft de molen van het **Maaskantje** onder handen genomen en deze voorzien van een nieuwe kapbedekking en een nieuwe spruit. Dankzij de jonge molenaar Jan Toelen draait de molen dagelijks.
- De eerste fase van het herstel van de 'Kerhovense Molen' in **Oisterwijk** is gereed. Binnenkort volgt de restauratie van de kap en het gevlucht. Verder heeft men een koppel Franse stenen aangekocht in het Belgische Erpe-Mere om dat in de molen te leggen.
- 'De Twee Gebroeders' in **Roosendaal** kreeg onlangs een nieuwe lange schoor en het voorkeuvelens werd opnieuw betimmerd. Tevens werden de roeden doorgehaald.
- De molen 'Emma' in **Nieuwkuyk** onderging een grote beurt. Molenmaker Jan Wilten uit Utrecht heeft de hele molen geverfd en reparaties uitgevoerd. Nog altijd wordt er met deze molen door de eigenaar gemalen, zij het beperkt. Verder maalt Kees Fitters veel met deze molen.
- De windbelemmering van de 'Kikkermolen' in **Leiden** is verminderd dankzij het drastisch snoeien van een aantal bomen en de middenberm in de nabij gelegen weg. De bouw van een woonwijk aan de noordzijde van de molen brengt mogelijk nieuwe bedreiging met zich mee.
- Molen 'Windlust' in **Nootdorp** wordt waarschijnlijk overgedragen aan een stichting. In de afgelopen zomer heeft molenmaker Verbij wat herstellingen uitgevoerd en nu is de molen dankzij vrijwillig molenaar Tinus Verwijmeren vrijwel dagelijks draaiend te zien.
- De financiering van de hoognodige restauratie van molen "t Hert' bij **Ellemeet** kwam rond. De kleine molen verkeert al jaren in slechte staat, kan eigenlijk niet meer kruien, maar wordt door molenaar/eigenaar Dijkman toch nog af en toe in werking gesteld.
- De onderhoudsbeurt van de zeskante molen te **Aagtekerke**, die uiteindelijk resulteerde in een zeer ingrijpende restauratie, nadert zijn voltooiing. Uitwendig is de molen nagenoeg gereed, thans wordt gewerkt aan het maalvaardig maken.
- Nadat eerder de korte spruit, de staartbalk en het spoorwiel waren vernieuwd, wordt momenteel de steenzolder van de nog in vol bedrijf zijnde 'Brassersmolen' in **Biggekerke** opgeknapt. Het koppel kunststenen (voerstenen) wordt hierbij vervangen door een koppel blauwe stenen, inclusief nieuw peerijzer, pasbalk etc.
- De completering van de molen te **Axel** is gestart. Molenmaker Adriaens uit Weert tekent voor het molentechnische gedeelte. Deze maand zal ook de restauratie van het metselwerk beginnen. Het oude molenaarshuis is gesloopt; de omringende pakhuizen probeert men zoveel als mogelijk te behouden: Doordat de molen nog voor 10 jaar motorisch in bedrijf was, is veel van de oude sfeer bewaard gebleven, ook staan er nog diverse machines zoals een koekenbreker, een pletter een buil, een hamermolen en een mengketel. Men streeft naar een historisch verantwoorde restauratie; zo blijven de door brand aangetaste oude roeden, die als zolderbalken van de eerste zolder dienen, gehandhaafd (na de brand in 1911 brandde de molen nogmaals uit). Ook de reconstructie van het molentechnische gedeelte zal op een verantwoorde wijze worden uitgevoerd: Men heeft het originele bestek uit 1750 teruggevonden...
- Een andere molencompletering in Zeeuws-Vlaanderen, die in **Sas van Gent**, verkeert momenteel helaas in een impasse, nadat eerder alles in kannen en kruiken leek: De molen zou in maart 1998 overgedragen worden aan een nieuwe stichting. Hopelijk betekent uitstel geen afstel, want de molen is als achtkante stenen korenmolen plus een stel kantstenen, met een Vlaamse kap, voorzien van een kettingkruiwerk volstrekt uniek in Nederland.
- Molen 'Hoop doet Leven' in **Made** werd voorzien van een nieuwe koningspil.
- Molen 'De Hoop' te **Zoetermeer** kreeg een nieuwe vang. Het bovenwiel (met conisch gangwerk) kreeg nieuwe kammen en een nieuwe voor- en achtervelg. In april zal de zeldzame kapbedekking met zinken platen volgen. Molenaar Theo van den Berg verkoopt de oude bovenwielkammen à ƒ 35,- per stuk. De opbrengst komt ten goede aan de Stichting Vrienden van Effatha; een organisatie die zich inzet voor de verbetering van de communicatie van gehoorgestoorden in de samenleving.
- Molen 'De Roode Leeuw' te **Gouda** kreeg nieuwe kammen in het spoorwiel. Dit wiel werd voor de haakse tandwielwieloverbrenging ten behoeve van de

Deze foto maakt wel duidelijk dat herstel van de korenmolen van Nieuw-Lekkerland in zijn oorspronkelijke staat zo niet onhaalbaar dan toch onzinnig is. Molenaar Willem de Regt gold als een van de grootste vakmensen van zijn tijd en schreef veel over zijn specialiteit: de stenen ('Tot een volgende steen ...').

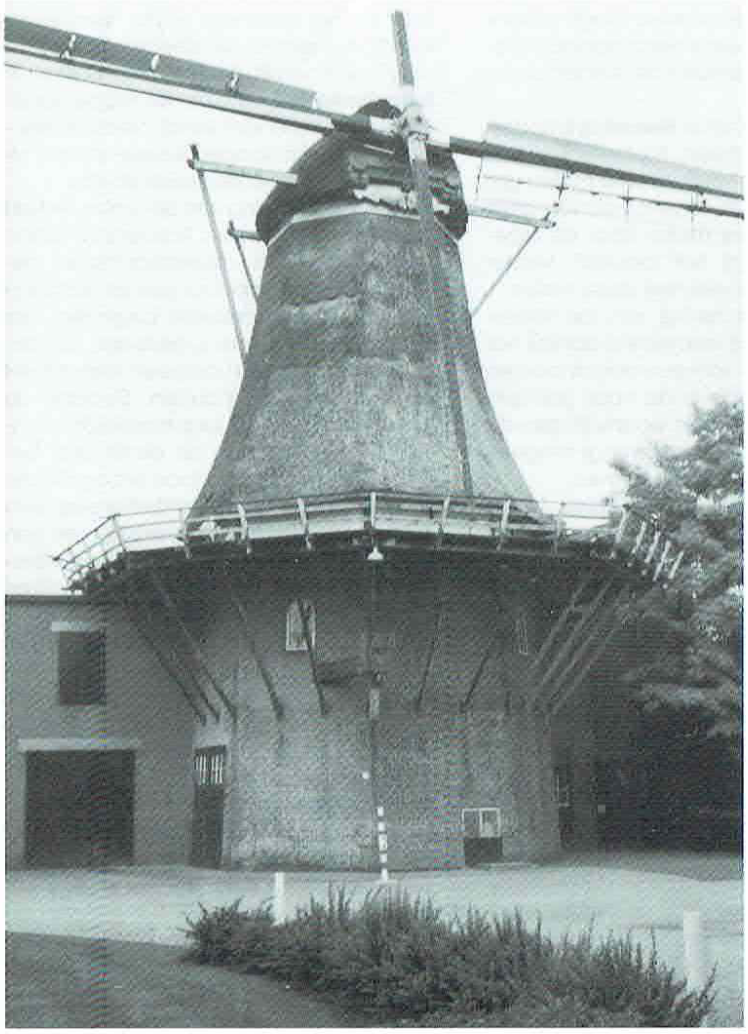

Molen 'De Hoop' in Vorden heeft sinds kort een gedeeltelijk geamputeerd gevlucht.

aandrijving van de wals en de mengketel voorzien van een tweede tandkrans.

- In datzelfde **Gouda**, maalde het koppel zeventiender blauwe stenen van molen "t Slot' in januari weer voor het eerst sinds ruim een halve eeuw; het koppel werd volledig gereviseerd in het kader van de Korenmolenaarscursus; een gezamenlijk initiatief van het Gilde van Vrijwillige molenaars en het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde.

- Aan Molen Nr. 3 van de Tweemanspolder te **Zevenhuizen** werd de buitenroede doorgehaald en opnieuw opgehekt, waarbij de windborden circa tien centimeter breder werden dan voorheen. Ook werd er een nieuwe wachtdeur aangebracht.

Van Molen nr. 2 van dezelfde polder werd het kruis opnieuw opgehekt, terwijl Molen No. 1 ook een nieuw wachtdeur kreeg. Alle wachtdeuren werden voorzien van 'brievenbussen' (op die van molen No. 4 na) voor het doorspoelen van de tussenboezems.

- De restauratie van 'de Middelmolen' te **Molenaarsgraaf** werd gestart; het betreft hier voornamelijk herstel van het kruiwerk en funderingsherstel.

- De restauratie van de 'Vrouw Vennemolen' te **Oud-Ade** bevindt zich in de slotfase; uitwendig is de molen reeds compleet. Thans wordt gewerkt aan het 'ondergrondse': de fundering en de waterlopen. De molen is rechtgezet en het scheprad verdiept; omdat de tasting thans vrij groot is en de overbrengingsverhouding idem dito, is één roede voorzien van fokwieken; overigens waren tot begin jaren '80 beide roeden van dit systeem voorzien. Het hinderlijke bosje direct ten noordwesten van de molen werd gekapt.

- De nieuwe plaats voor de Hoop doet Leven te **Voorhout** (nu nog Rijnsburg) werd aangekocht door de bloemenveiling; er is een 'artikel-19-procedure' opgestart omdat er op deze plaats niet gebouwd mag worden, dus ook geen molen! De noodzakelijke verbreding van de toevoersloot op de nieuwe plaats levert momenteel wat (financiële) problemen op met de eigenaren.

- Het wiekenkruis van molen 'De Krijgsman' te Blokker werd opnieuw opgehekt conform diens Zaanse pelmolenverleden: met een diepe zeeg en brede windborden met een flinke opstand. Molenaar Erik Dudink heeft de molen verkocht aan een nieuwe stichting; in een volgend nummer van Molenwereld komen we uitvoerig hier op terug.

- Met het maalvaardig maken werd de restauratie van korenmolen 'De Hoop' te **Oude Niedorp** afgerond.

- Op 23 januari jl. werd (een gedeelte van) de monumentale schuur bij korenmolen 'De Zandhaas' te **Santpoort** officieel in gebruik genomen als bezoekerscentrum. De ruimte zal in de toekomst tevens gaan dienen voor bakcursussen voor particuliere thuisbakkers en -baksters. De schuur wordt (evenals de molen zelf) gehuurd door beroepsmolenaar Jos Kors van de stichting Korenmolen De Zandhaas

- Via de gemeente Wijchen is 233.000 gulden rijkssubsidie toegezegd voor het herstel van de korenmolen te **Hernen**. De provincie Gelderland zegde 72.000 gulden toe. De eigenaar van de molen, Stichting Het Gelders Landschap, spant zich in om ook de financiering voor het ontbrekende bedrag op de begroting (160.000 gulden) rond te krijgen. Men hoopt in april met de restauratie te kunnen beginnen.

- Molen 'De Hoop' in Vorden staat al drie jaar stil, vanwege de onbetrouwbaar geworden houten (!) buitenroede. Deze is kaal gezet en één eind is grotendeels afgezaagd. De particuliere eigenaar kan de restauratiekosten (circa anderhalve ton) niet opbrengen. De gemeente weigert te subsidiëren omdat de molen op de Rijksmonumentenlijst staat en niet op de gemeentelijke monumentenlijst. Misschien toch maar eens met één roede gaan draaien?...

- Tegen de verplaatsing van molen Vijfhuizen te **Hallum** naar Burgwerd (zie MW 1998-1) werd bezwaar aangetekend vanuit het dorp; men wil de molen ter plaatse niet kwijt. Apenliefde heet zoiets...

- De verenigingen 'De Fryske Mole' en 'De Hollandsche Molen' tekenden beide bezwaar aan tegen de bouw van de Oldehoftwolde: een uitbreidingsplan met 55 recreatiewoningen dat de 'Tjongermolen' te **Mildam** tot op 70 à 80 meter dreigt te gaan naderen.

- Molenmaker Vaags uit Aalten heeft eind januari opdracht gekregen voor de restauratie van de 'Witte Molen' in het Park Sonsbeek te Arnhem. Vaags moet onder andere de watergoot en het waterrad vernieuwen. Tevens wordt op de waterradas een nieuw buitenlager aangebracht. Verder zullen de gevels van het molengebouw door een andere aannemer gerenoveerd worden. De restauratie wordt uitgevoerd in het kader van een grootscheepse opknapbeurt van het Park Sonsbeek.

- De molen 'De Hoop' in Klarenbeek krijgt op dit moment twee nieuwe aluminium stroomlijnneuzen, die met bouten op de roe worden vastgezet; dit ter vervanging van de oude neuzen. Het werk wordt uitgevoerd door molenmaker Vaags uit Aalten.

Molenkalender

7 maart	Algemene Vergadering van 'De Hollandsche Molen' in het RAI-Congrescentrum te Amsterdam
8 maart	Molendag Land van Cuijk
22 maart	Westbrabantse Molendag
9 mei	Nationale Molendag
21 juni	Deense molendag

Sint Victor,

de patroonheilige der molenaars

Sint Victor, in het Latijn: Victor Masselliensis (Victor van Marseille) was een Romeins soldaat die in 290 of 303 n.C. zou gemarteld en gedood zijn en vanwege de manier waarop dit gebeurde de beschermheilige van de molenaars werd.

Het door Jan van Houtte gepolychromeerde beeld van Sint Victor.

Victor van Marseille wordt weergegeven in de wapenuitrusting van een Romeins soldaat of als een ridder uit de Middeleeuwen, met zwaard en schild. Als patroonheilige van de molenaars wordt hij afgebeeld met een windmolen in de hand en/of naast een paar molenstenen. De feestdag van Sint Victor wordt gevierd op 21 juli.

Leven

Nadat hij zich bekeerde tot het christelijk geloof, werd Sint Victor van Marseille volgens de hagiografie (een hagiografie is een levensbeschrijving van een heilige) gegeseld en in de gevangenis gezet. Daar bekeerde hij zijn drie bewakers en doopte ze! Victor van Marseille diende evenwel opnieuw trouw te zweren aan Jupiter, de hoofdgod van de Romeinen. Daarvoor werd hij voor het beeld van deze god gesleept dat hij in het bijzijn van de heidenpriesters met de voet omverstootte; hij schopte het van zijn sokkel. Keizer Maximiliaan liet daarop de zogenoemde "heiligschennende voet" van Victor van Marseille afhakken. Nadien werd Victor van Marseille veroordeeld om levend vermorzeld te worden tussen twee molenstenen (molae pistoriae). Deze stenen braken, ongelooflijk maar waar. Daardoor werd hij gered van een vreselijke dood. Uiteindelijk werd Victor van Marseille dan onthoofd.

Verering

Vele gegevens van deze legende tekenen Victor van Marseille als type van Christus, de Overwinnaar (Christus Victor).
In de 5de eeuw, rond 420, liet Sint Cassinus een zwaar versterkt klooster bouwen aan de ingang van de oude haven van Marseille. Dit klooster werd genoemd naar Sint Victor.
Te Parijs werd in 1113 de abdij Sint Victor gesticht. In 1402 schonk graaf Jean de Berry deze abdij een reliek, namelijk de voet waarmee de martelaar het beeld van Jupiter omvergeschopt zou hebben.
De cultus van deze heilige beperkte zich niet uitsluitend tot Marseille en Parijs (F). Ook in Mechelen en Brussel (B) ontstonden op het einde van de Middeleeuwen kloosters van de zusters Victorinnen.

Twee beroepstakken plaatsten zich onder de hoede van deze martelaar en heilige:
- de molenaars: omdat de molenstenen het instrument waren van de lijfstraf van Sint Victor;
- de zeelieden: omdat het klooster van Marseille de toegang tot de haven bewaakte.

Vertaald en bewerkt uit: "Iconografie de l'art Chrétien par Louis Réau - Parijs 1959" - Fred Oostra, molenaar Westmalle

Beeld

De VVV Malle(B) heeft de 'Scherpenbergmolen' onder haar beheer. De relatie tussen de molen, het molenaarsvak en Sint Victor vormde de aanleiding om een origineel beeld van deze heilige op de zoeken.

Nadat dit gevonden was werd er een gietvorm van gemaakt en een beeld gegoten. Dit beeld is ongeveer 37 cm hoog en met de hand gepolychromeerd door kunstschilder Jan Van Houtte uit Westmalle, waarbij zelfs gebruik is gemaakt van bladgoud.
Voor geïnteresseerden worden er kopieën van dit beeld gemaakt. Het beeld kan besteld worden via de penningmeester van de VVV Malle, Renaat Wijns, tel. +32 (0)3-3115398, fax +32 (0)3-3117528 of e-mail wens.fodru@unicall.be. De prijs van het beeld bedraagt ƒ 155,-, te vermeerderen met ƒ 14,- verzendkosten.

Zoeker

Naar de identiteit van de standerdmolen uit MW-1 is wel gezocht, maar dit heeft geen resultaten opgeleverd.
Wel kunnen wij u meedelen dat een heel oude onbekende uit de rubriek 'Wie brengt me thuis?' in 'de Molenaar' terecht is. Het betreft de molen op pagina 1271 van 'Molenaar' van 3 november 1976, No. 44. Dit is de nog bestaande korenmolen 'De Oranjeboom' van Nieuwe Tonge.
Hierbij volgt een nieuwe 'Zoeker', een molen die ongetwijfeld ergens beneden de grote rivieren heeft gestaan. Wie weet er meer van?

Reacties a.u.b. te richten aan de redactie van de Molenwereld, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, fax 079-5931303.

J.S. Bakker

Kinderdijk: van werktuig naar werelderfgoed

Eind vorig jaar is het wijd en zijd vermaarde molencomplex bij Kinderdijk geplaatst op de werelderfgoedlijst van de VN-organisatie Unesco. Het is een erkenning van wereldwijde waarde die aan dit complex wordt toegekend, een erkenning die in de media veel aandacht heeft gekregen. Eén vraag is nauwelijks of in het geheel niet aan bod gekomen: hoe was het mogelijk dat dit complex in zijn totaliteit vrijwel ongeschonden kon overleven?

Veel andere, zelfs nog grotere en minstens zo interessante molencomplexen zijn al sinds mensenheugenis verdwenen. Toen de sloop van de molens Schermer in de dertiger jaren op gang kwam stonden er al acht molens aan de Kinderdijk stil. Zij bleven, terwijl die Schermermolens letterlijk en figuurlijk het veld moesten ruimen. De sloop van drie-kwart van die vijftig molens met alles wat erbij behoort is misschien wel de grootste wandaad jegens een monument van de Nederlandse cultuurhistorie in deze eeuw; te vergelijken met een Nachtwacht bij het grof vuil. Er is destijds wel een enorme deining over geweest, maar zonder resultaat. De Kinderdijkmolens bleven, eigenlijk zonder dat er veel ophef over is geweest; eigenlijk een wonder.

Voorgeschiedenis

Water stroomt van hoog naar laag, een gegeven waarvan men in de waterbeheersing dankbaar gebruik maakt. Maar soms is dat niet genoeg en moet de natuur een handje geholpen worden; zo ook in de Alblasserwaard. In dit gebied geklemd tussen de rivieren de Lek, de Noord en de Merwede, heeft men bij de ontwatering gebruik gemaakt van veenriviertjes. In het oostelijk deel van de Alblasserwaard speelt de Giessen een belangrijke rol en in het westelijke de Alblas. Via spuisluizen in deze afgedamde riviertjes (Giessendam, Alblasserdam) stroomde het overtollig water op de rivier, mits de waterstand laag genoeg was. Dat ging problemen geven doordat het veenland inklonk. Om die reden moest het polderpeil steeds verlaagd worden. De zeespiegel rees, evenals, door slibafzetting, de rivierbedding, waardoor de natuurlijke waterlozing problemen kreeg. Om die een handje te helpen werden er oplossingen gezocht en gevonden. Het zoeken naar een lager gelegen lozingspunt was één mogelijkheid. Uiteraard stonden de open getijderivieren onder invloed van eb en vloed: hoe dichter bij zee, hoe lager de eb. Men kon dus het lozingsprobleem oplossen door in het uiterste westen van de Alblasserwaard een uitwatering te zoeken. Dan komt men automatisch uit bij Kinderdijk. Vandaar dat zowel de Overwaard, het oostelijke deel van de Alblasserwaard, als het westelijke deel van die waard, de Nederwaard, daar hun uitwatering kregen.

Op vrijdag *'na Vrouwendag assumptio'*, 22 augustus 1365, gaf hertog Aelbrecht als graaf van Holland aan een aantal heren voor landen, die uitwatering te Giessendam hadden, het recht op uitwatering te Elshout, te Kinderdijk dus.

Vier jaar later, op 22 november 1369, gaf dezelfde hertog Aelbrecht het recht om voor het land dat te Alblasserdam uitwaterde, de Nederwaard, een watergang te maken uit de Alblas door Blokweer tot Nieuw-Lekkerland *'totten diepten vande Lecke toe'*. Zo kwam het Nieuwe Waterschap tot stand, de verbinding tussen de Alblas en de uitwateringssluis bij Kinderdijk. Zo ontstond de uitwatering te Kinderdijk. Nu kan men, of liever moet men, de natuur ook nog een handje helpen met het laten uitstromen van het water via de bemaling. Door de polders te gaan bemalen verkrijgt men in de polders een (noodzakelijk) lager waterpeil, maar, zeker relatief gezien, op de boezems een hoger, hetgeen de uitstroming bevordert. In de loop der jaren was het effect van de twee genoemde maatregelen, de verlegging van de uitwatering en de bemaling, steeds minder geworden omdat de zeespiegel

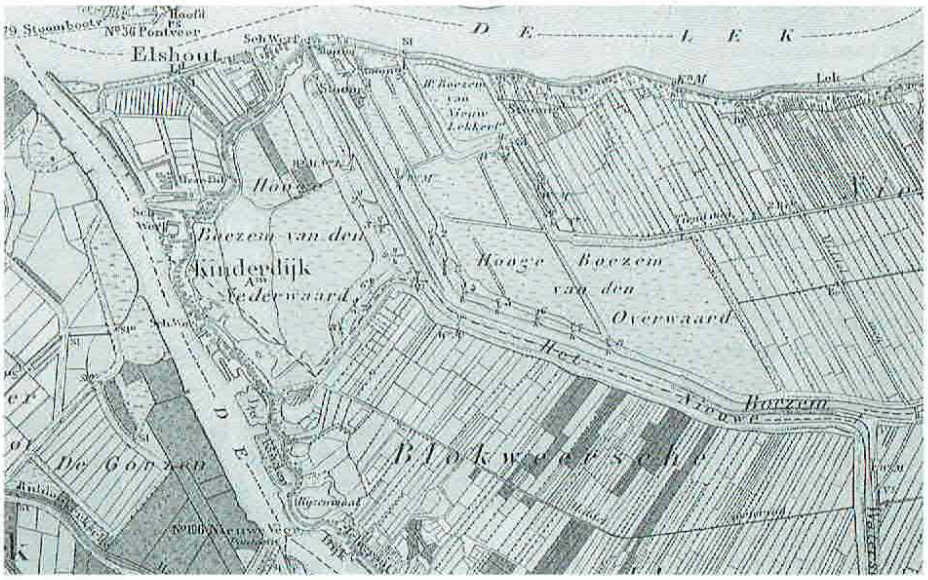

Situatie van de boezems en de molens bij Kinderdijk op een topografische kaart uit 1905.

bleef rijzen en het land bleef inklinken. Men kon nog wel wat aan de boezem sleutelen maar niet veel. Verder naar het westen met de uitwatering ging niet. Wel werd via de sluizen de uitwateringscapaciteit zo groot mogelijk gemaakt. Verder kon men de opslagcapaciteit van de boezem vergroten. Zo koopt de Overwaard in 1594 al 70 morgen land, een kleine 60 ha, in de polder Nieuw-Lekkerland voor dit doel. Later koopt men meermalen grond bij, zodat in 1632 er al sprake is van 102 morgen en 5 hond boezemland voor de Overwaard, ruim 85 ha. De Nederwaard volgt hetzelfde spoor. In 1562 laat dit waterschap drie nieuwe sluizen bouwen, sluizen waaraan in 1590-1591 weer vernieuwingen worden uitgevoerd. Op 16 juli 1612 krijgt de Nederwaard van de Staten van Holland toestemming om al het land van de polder Nieuw-Lekkerland ten westen van de boezem van de Nederwaard te onteigenen. Er wordt nog in hetzelfde jaar ruim 50 ha land aangekocht. Tevens mag de Nederwaard het peil van de boezem 6 duim verhogen. Door deze maatregelen neemt het waterbergend vermogen van de boezem toe, zodat men een periode van hoog buitenwater beter kan 'overleven'. Het waterlozend vermogen van de boezem verandert relatief weinig omdat het boezempeil, het maalpeil, niet veel verandert. Bemaling van de boezem kan alleen een echte oplossing bieden.

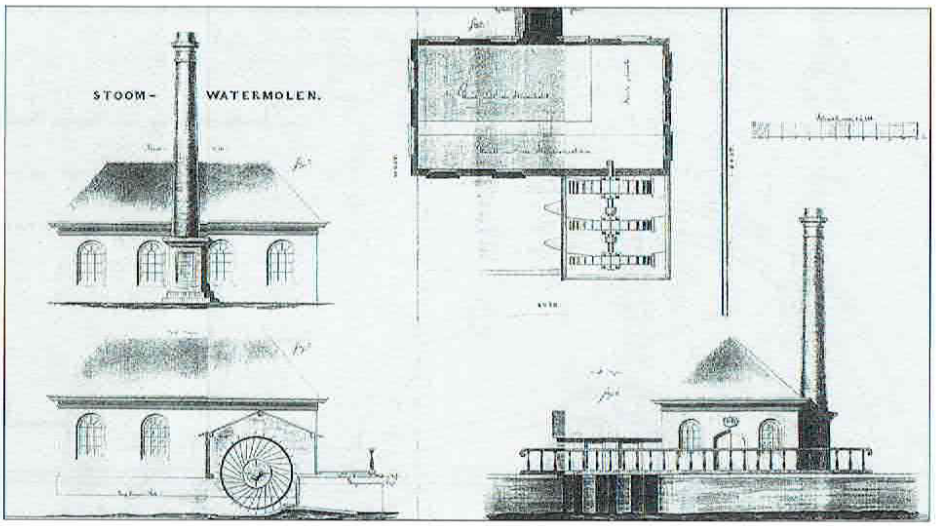

Ontwerptekening van A. Slotemaker uit 1847 voor de bouw van een 'stoomwatermolen' voor de Overwaard.

Boezembemaling

Het invoeren van boezembemaling was kostbaar, zowel als investering als in exploitatie, vandaar dat men die zo lang mogelijk uitstelde. De Overwaard ging hier het eerst toe over. Tussen 1570 en 1580 had dit waterschap een voorgemaal met vijf molens op de Giessen bij Hardinxveld. Dit voldeed echter niet. Kort daarna, in 1583, wilde men 100 morgen land (85 ha) kopen bij Groot-Ammers voor de aanleg van een boezem en de bouw van boezemmolens. Het kwam er niet van omdat het vereiste geld ontbrak. Keer op keer werd de kwestie aan de orde gesteld, vooral als de waard weer eens door overstromingen geteisterd was. De overstroming van 1726 deed de deur dicht. Toch had het nog heel wat voeten in de aarde aleer met de bouw van de molens begonnen kon worden. In 1738 werden voor de bemaling van de boezem van de Nederwaard acht stenen molens gebouwd. Toen men in de Overwaard het positieve resultaat ervan zag ging ook daar de kogel door de kerk en in 1739 werd begonnen met de bouw van acht achtkante molens, al wilde men aanvankelijk twaalf stuks. De polder Nieuw-Lekkerland raakte ook in deze plannen betrokken en stond het westelijke deel van haar boezem af voor het scheppen van de hoge boezem van de Overwaard. Deze polder stichtte ter compensatie hiervan een eigen bovenmolen met bijbehorende boezem. Zo ontstond uiteindelijk in 1740 het molenplaatje zoals dat nu nog grotendeels intact is: acht molens van de Nederwaard, acht van de Overwaard, drie van Nieuw-Lekkerland en de 'Blokkerse Wip' voor een deel van de polder Alblasserdam; twintig molens in totaal.

Het principe is simpel: de molens van de polders brengen het water van het 0-niveau op niveau plus-1 in de (lage) boezems van de Over- en de Nederwaard. De boezemmolens brengen het water van het niveau plus-1 op plus-2 van de hoge boezems. Vanuit plus-2 kan het water via de uitwateringssluizen op de rivier stromen. Voor die rivier kan geen niveau aangegeven worden. Het is sterk wisselend, zelfs per dag. Eb en vloed, springtij en dood tij, windrichting, het water dat van 'boven' komt; ze vormen allemaal factoren die het niveau van de rivier beïnvloeden, en daarmee de uitwateringsmogelijkheden voor de Alblasserwaard. Eén ding is zeker: om het overtollige water uit de Alblasserwaard kwijt te raken moet het water op de Lek gedurende zekere perioden per dag een niveau hebben, lager dan het genoemde -2; en hoe lager, hoe liever.

Wanneer het water op de rivier te lang boven het niveau van de hoge boezems stond dan kwam de uitwatering in gevaar met als gevolg dat de polders in de waard vroeg of laat wateroverlast kregen omdat de molens niet mochten uitmalen boven het vastgestelde peil op de boezems.

Een boeiend gezicht: malende molens van de Nederwaard, v.l.n.r. de nummers 2, 3, 7, 4, en 6.

Problemen

Zowel in de Neder- als in de Overwaard kreeg men met die problemen te maken, vooral ook omdat het inklinken van de veenbodem doorging en de zeespiegel zich niets aantrok van het menselijk ingrijpen. Vooral in de Overwaard was het snel raak. Al in 1744 wil dit waterschap de 100 ha grote polder Langenbroek onder Streefkerk aankopen om de lage boezem te vergroten en in 1764 worden de kaden

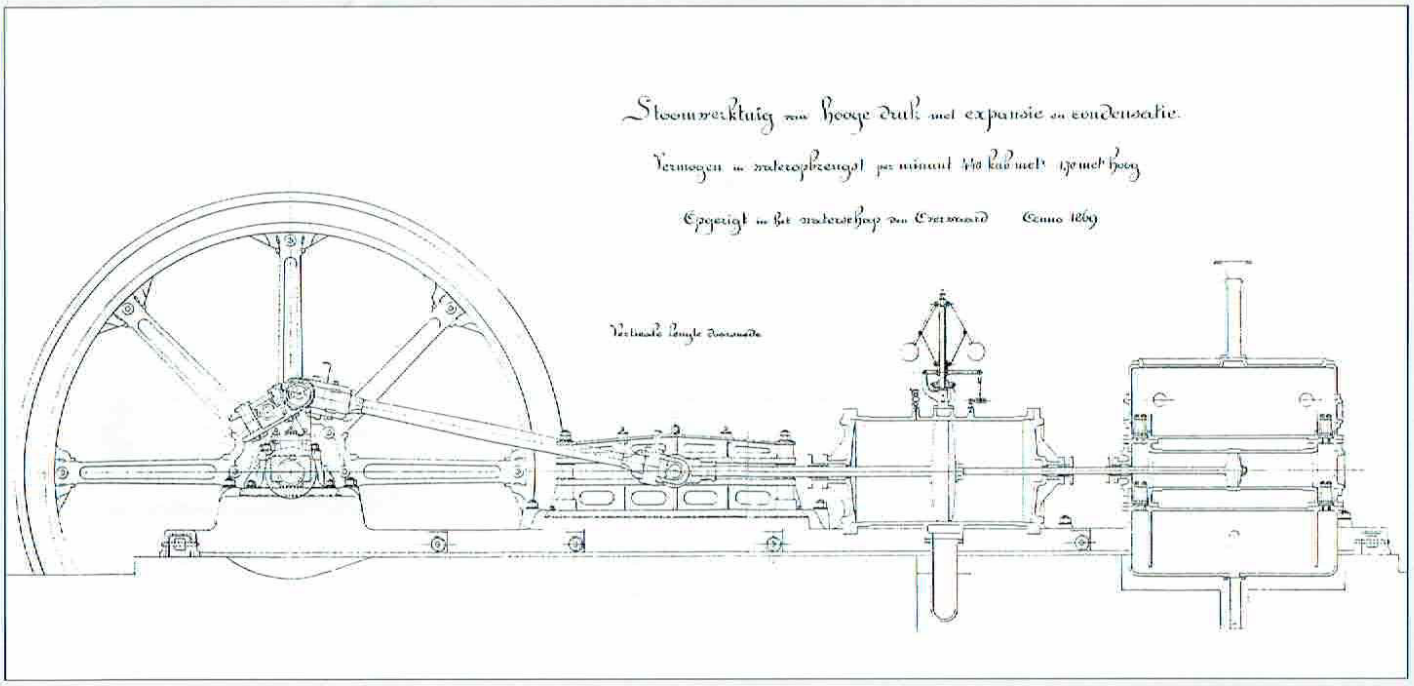

Tekening van de stoommachine voor het gemaal van de Overwaard uit 1869. Voor het gemaal van de Nederwaard werd exact dezelfde tekening gebruikt; alleen staat bij het vliegwiel 4,00 in plaats van 5,00 m.

van de hoge boezem verhoogd om het waterbergend vermogen te verhogen. Nu is de situatie in de Overwaard verre van gunstig. De 8 voormolens moeten het water verwerken van 43 poldermolens die een gebied van 13.000 ha bemalen. Ook in het waterbergend vermogen liggen de verhoudingen vrij scheef. Voor die 13.000 ha is er een lage boezem van 240 ha en een hoge boezem van 60 ha. Het is geen wonder dat men al snel de vier molens wil bouwen om het aantal op de oorspronkelijk geplande twaalf te brengen. Het komt er niet van, al krijgt men op 17 mei 1766 toestemming om de hoge boezem te vergroten met een kleine 35 ha.

In de Nederwaard lagen de verhoudingen gunstiger. Hier stonden 8 boezemmolens voor 25 poldermolens die een gebied van bijna 9000 ha bemalen. De lage boezem is 140 ha groot, de hoge 73 ha.

Maar evenals in de Overwaard had men in toenemende mate met problemen te kampen. In de loop van de vorige eeuw loopt de zaak uit de hand, zowel in de Overwaard als in de Nederwaard. De polders klagen steen en been. In 1845 gaat het weer eens grondig fout. Dan verschijnt in de vergadering van het College van de Watergraaf en Heemraden van de Overwaard op 1 en 2 mei 1846 de heer A. Slotemaker, notaris en burgemeester van Molenaarsgraaf. Het is een man met een uitgesproken technische knobbel. Hij heeft tien jaar eerder een grote rol gespeeld bij de invoering van de gietijzeren bovenassen in de Nederwaard (zie 'de Molenaar' van 18 december 1996). Nu doet hij het voorstel om een plan te ontwikkelen waardoor de problemen definitief opgelost kunnen worden. Hij komt dan met uitgewerkte plannen die in de vergadering van 7 en 8 mei 1847 besproken worden. Het houdt de bouw van een stoomgemaal met drie schepraderen in. Het gemaal komt er echter (nog) niet. Natuurlijk vormen de kosten een hinderpaal. Daar komt bij dat men geneigd was om een calamiteit als wateroverlast tot op zekere hoogte te accepteren omdat het gelukkig geen schering en inslag was. Wanneer men bijvoorbeeld het jaar erop het water snel kwijt raakte dan daalde de animo voor een peperdure oplossing als stoombemaling. Er was echter in feite geen sprake van een incidenteel gebrek en wel degelijk van een structureel probleem: de bemalingscapaciteit was onvoldoende, zeker als de wind het liet afweten.

Vandaar dat in 1860 de fabriek, de technisch-directeur, van de Nederwaard al het bijbouwen van een negende molen bepleit. Er gebeurt evenwel niets. Het weer in het volgende decennium, speciaal in 1865 en 1866, zorgt wel voor een koerswijziging. Op 7 oktober 1865 komt het College van het dagelijks bestuur voor de Nederwaard met een rapport waarin men wijst op de situatie in de afgelopen tijd, waarbij herinnerd wordt aan *'veelvuldige onweêrsbuien, gepaard met zware regenvlagen, die in den maand Augustus l.l. zijn gevallen, zoodanig overtollig water in den Nederwaard hebben gebracht, dat de lage landen bijna duurzaam zoo drassig waren en met water bedekt dat zij door het vee moesten worden ontruimd en de vruchten bedierven of niet konden worden geoogst.* Men overwoog verscheidene oplossingen. Zo zou men de tasting van de schepraderen kunnen verminderen door de schepraderen omhoog te brengen. Daardoor liepen de boezemmolens lichter aan, maar verloren uiteraard ook aan capaciteit. Het bijbouwen van vier bovenmolens was ook een mogelijkheid. Dit laatste zou een dure grap worden, want de vier te bouwen molens zouden tussen de bestaande molens en de dijk gebouwd moeten worden. In verband met de door die dijk veroorzaakte windverstoring zouden het baliemolens moeten worden. Geen der genoemde oplossingen was afdoend tegen het grootste probleem: te veel water bij te weinig wind; zeg maar de situatie van augustus 1865 met veel onweer, veel regen en weinig bruikbare wind. Wanneer het spoedig daarop weer fout gaat dan

De in 1944 en vervolgens in 1957 gesloopte 'Oude Molen' van de polder Nieuw-Lekkerland, de zuidelijkste van de beide ondermolens.

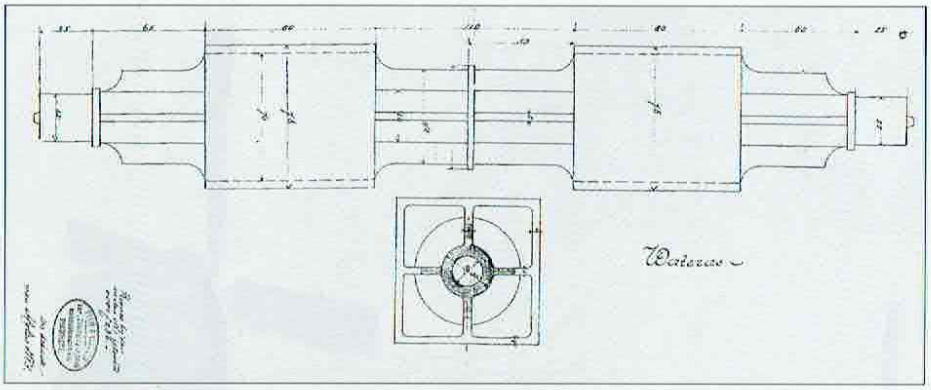

De Over- en de Nederwaard gingen in de vorige eeuw wat betreft de molens met hun tijd mee, om niet te zeggen dat ze voorop liepen, met name in de toepassing van ijzeren molenonderdelen zoals roeden en assen. Dit is de constructietekening van de Dordtse gieterij Penn & Bauduin voor een ijzeren wateras voor molen No. 1 van de Overwaard.

stelt de Vereenigde Vergadering van de Nederwaard, het hoogste gezagsorgaan van het waterschap, op 24 juni 1867 naar aanleiding van de *'rampen in die jaren ondervonden'* een commissie in, die al op 28 augustus van dat jaar met een eindverslag komt. Voor de situatie is er maar één oplossing: stoombemaling. Zo besluit men tot de bouw van het stoomgemaal 'W.M. van Haaften' dat komt te staan op de plaats van de wachtheul, het sluisje tussen de hoge en de lage boezem, tevens de plaats van het huidige gemaal J.U. Smit. Omdat natuurlijke lozing via dit sluisje in de praktijk zelden of nooit meer voorkomt kan men het nieuwe stoomgemaal gevoeglijk op die plaats bouwen. Het nieuwe gemaal, met een vermogen van 85 wpk, moet per minuut 292 m^3 (292.000 liter) water 1,70 m kunnen opvoeren. Daartoe heeft het drie schepraderen met een diameter van 7,80 m met respectievelijk een breedte van 1,00; 0,80 en 0,76 m. Ondanks de bouw van dit gemaal blijven de molens in gebruik en hun bestaan wordt eigenlijk ook niet eens ter discussie gesteld. Het stoomgemaal is in feite niets anders dan een noodzakelijk versterking van het windgemaal.

De Overwaard kiest vrijwel tegelijkertijd en onder druk van dezelfde omstandigheden voor een gelijksoortige oplossing. Op 19 september 1867 besluit de Vereenigde Vergadering tot de bouw van het stoomgemaal 'Wisboom'. Dit gemaal, waarvan het gebouw nog steeds bestaat, krijgt een stoommachine van 150 pk die vier schepraderen van 8,00 m diameter aandrijft. Er zijn twee raderen met een breedte van 1,25 m en twee met een breedte van 90 cm. De capaciteit is 440 m^3/min. bij een opvoerhoogte van 1,70 m. Het gebouw wordt aangenomen door W. Nugteren voor 65.690 gulden en de machinerie door 'De Prins van Oranje' voor 48.800 gulden. In 1869 komen beide gemalen gereed.

Voor de bouw van het gemaal van de Overwaard had de bekende waterbouwkundige Jan Anne Beijerinck in 1862 wel gepleit voor de bouw van een voldoende sterk bovengemaal en het opruimen van de acht molens, maar zijn voorstel haalde het niet. Technisch was het beslist niet onmogelijk. Er waren in die tijd immers al stoomgemalen met een capaciteit die groot genoeg was om de hele windbemaling op te ruimen. Zo had het nog bestaande en tussen 1842 en 1846 gebouwde boezemgemaal van Rijnland bij Spaarndam een capaciteit van 1800 m^3/min. en het tien jaar later bij Halfweg gebouwde gemaal een capaciteit van 850 m^3/min. Het blijven vasthouden aan windbemaling door de Over- en de Nederwaard afdoen als conservatisme is te simpel. Bij de bouw van de genoemde malen ging men uit van een nulsituatie, terwijl de beide waarden perfect onderhouden windmolens hadden. Het zou gekkenwerk geweest zijn om rond 1850 nog een grote groep nieuwe boezemmolens te bouwen. De keuze voor stoom ligt dan voor de hand. De exploitatiekosten van een stoomgemaal moet men evenwel niet onderschatten, terwijl men door een optimaal gebruik van zowel wind als stoom in de Over- en de Nederwaard waarschijnlijk toch tot een redelijk voordelige oplossing kwam. Men zou kunnen zeggen dat in de Alblasserwaard de weg van de remmende voorsprong opging en dat in Rijnland die van de stimulerende achterstand heerste.

Bedreigde boezem, bedreigde molens

Het plan van Beijerinck was de eerste echte aanval op het bestaan van de molens, maar beslist niet de laatste. Die aanvallen werden niet alleen uitgevoerd via de bemaling, maar ook via de hoge boezems, speciaal die van de Nederwaard.

In Kinderdijk en Alblasserdam neemt de scheepsbouw in de negentiende eeuw hoge vlucht. Er is behoefte aan terreinen voor woningbouw en bedrijfsvestiging. De buitendijkse ruimte is beperkt. Binnendijks zijn er meer mogelijkheden. De gronden van de hoge boezem van de Nederwaard zijn natuurlijk minder waard dan het weiland. Vandaar dat de heer J. Smit uit Kinderdijk op 18 juni 1882 het bestuur van de Nederwaard aanbiedt de gronden van de hoge boezem te kopen voor 80.000 gulden. Hij wil dan ook één van de molens 6, 7, of 8 overnemen om daarmee de hoge boezem droog te leggen. Die molen moet het water dan niet meer uit de lage boezem malen op de hoge maar omgekeerd: uit de hoge op de lage boezem. Op die manier kan de boezem dan drooggelegd worden. De Nederwaard kan dan een groot stoomgemaal bouwen dat de bemaling volledig, zonder de windmolens, voor zijn rekening neemt. Volgens Smit is daar niet aan te ontkomen. Zijn opvatting is een gevolg van een wijziging van het waterschapsreglement van de Nederwaard in 1882. Het oude reglement liet alleen bemaling door de in 1858 bestaande windmolens toe. In 1881 wil de polder Sliedrecht een stoomgemaal bouwen. Die bouw wordt op grond van het geldende reglement afgewezen. De polder wendt zich dan tot het provinciaal bestuur en dat leidt dan tot een wijziging van het reglement, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 3 september 1882. Hierdoor wordt de bouw van stoomgemalen mogelijk. Het ligt in de lijn der verwachting dat Sliedrecht niet de enige polder is die wil overgaan op stoom. Daardoor gaan de bemaling van de polders en van de boezem wel uit elkaar lopen. Zolang beide afhankelijk zijn van de wind is er geen probleem. Malen de boezemmolens, dan kunnen de poldermolens het ook. Het tegenovergestelde gaat ook op: doen de molens van de polder het niet dan kunnen de boezemmolens ook niet veel presteren. Als nu veel polders overschakelen op stoom dan kunnen de boezemmolen het niet meer bijhouden en dan zal de Nederwaard vroeg of laat moeten uitzien naar een krachtig stoomgemaal dat de molens overbodig maakt. Ondanks deze logische redenering krijgt Smit nul op zijn rekest. De Vereenigde Vergadering besluit op 30 september 1882 om geen afstand te doen van de boezem. Nu mag men dit besluit beslist niet afdoen als conservatisme. Er is wel degelijk een praktische grondslag. Ook bij de stoombemaling is de hoge boezem nuttig als energiebesparende buffer. Men kan immers bij hoge rivierwaterstanden eerst de hoge boezem vol zetten zonder dat het gemaal hoeft op te boksen tegen hoge rivierwaterstanden.

In de zomer van 1912 wil de gemeente Alblasserdam praten over een zelfde soort voorstel. In april 1913 wordt er een technisch-financieel rapport uitgebracht en op 2 september 1913 adviseert een Commissie van Bijstand uit het bestuur van de Nederwaard dat een derde deel van de boezem kan worden afgestaan. Ook dit komt niet tot uitvoering en zo overleven de molens deze tweede aanslag. Een derde volgt in februari 1920. Het betreft een vrij agressieve aanval van de kant van de gemeente Alblasserdam. Men acht de hoge boezem een gevaar voor de volksgezondheid! Deze boezem is een broedplaats voor ongedierte van allerleri aard. Alblas-

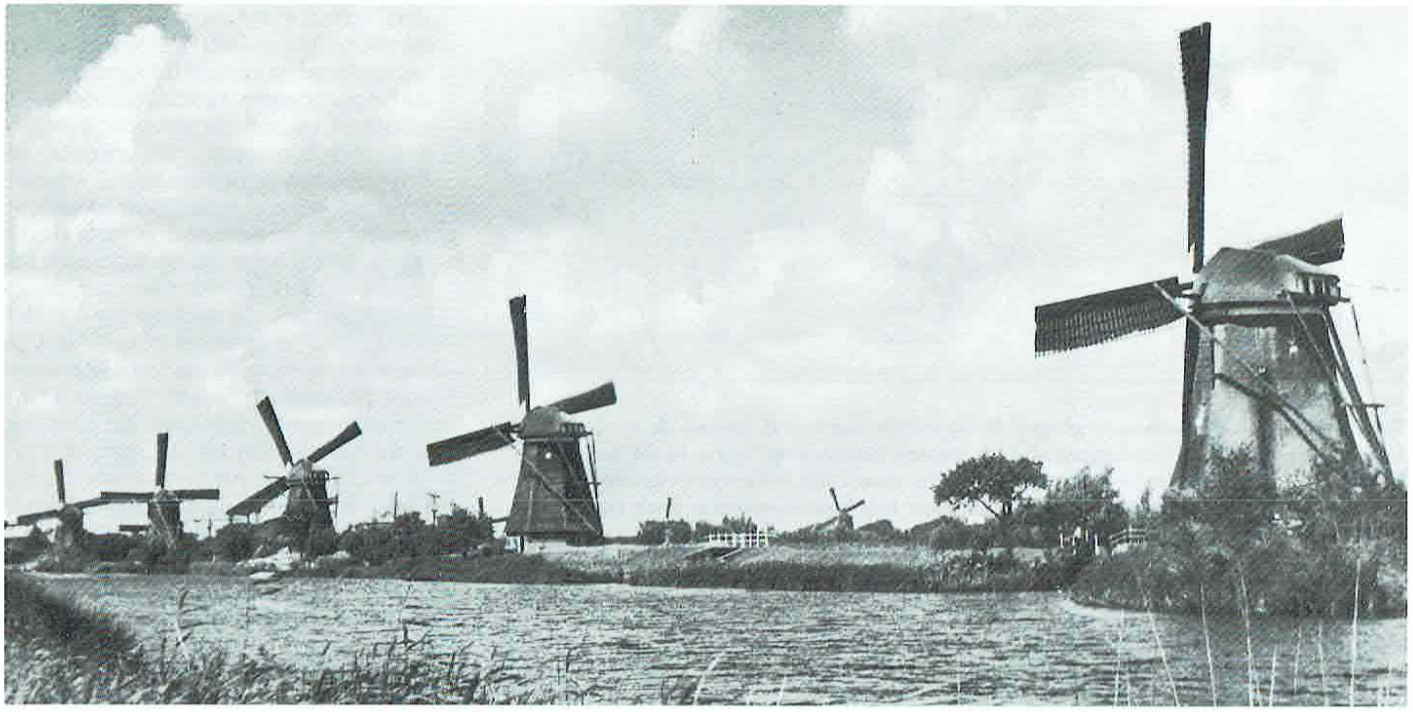

De molens 4 t/m 8 van de Overwaard met links de lage boezem van dit waterschap. Tussen de molens 7 en 8 het circa tien jaar geleden verdwenen sluisje tussen de lage en de hoge boezem.

serdam wil daarom zelfs onderzoeken of het sterftecijfer in wijk E, Kinderdijk, hoger is dan in de rest van de gemeente. Als dat waar zou zijn dan moet de boezem drooggelegd worden, hetzij door demping, hetzij door opspuiten met zand. Bij dit werk kunnen dan mooi werklozen ingeschakeld worden en de grond kan gebruikt worden voor woningbouw en/of bedrijfsterrein. Maar ook deze vlieger gaat niet op. Het staat evenwel als een paal boven water dat de ondergang van de hoge boezem ook het verdwijnen van de molens zou betekenen. Niet veel later doemt het gevaar van een andere kant op: modernisering van de bemaling op zich.

Nieuw gemaal

Het uit 1869 daterende gemaal 'W.M. van Haaften' loopt in de jaren twintig op zijn laatste benen. Het is bijna zestig jaar oud en op. In 1902 was een der beide ketels vervangen door een nieuwe Cornwall-ketel. In 1910 werd de andere afgekeurd, waarna men zich met één ketel behielp. De hierboven genoemde voorspelling van Smit dat op den duur het boezemgemaal met zijn windmolens niet meer in de pas kon lopen met de gemechaniseerde polderbemaling begon meer en meer gestalte te krijgen. De verhouding klopten niet: de boezemmolens van de Nederwaard hadden gemiddeld een etmaal nodig om het water weg te malen dat de polders in 173/4 uur op de lage boezem brachten. Er begonnen dan ook klachten te komen van de polders. De polders Sliedrecht, Giessen-Oude Benedenkerk en Gijbeland hebben in 1925 al een mechanische bemaling en de polders Oud-Alblas,

AANGEBODEN :

20 nieuwe molenzeilen,

handwerk, prima Am. doek, compleet met lijnen en lussen, lengte 10.80 M., breedte 1.60—1.85 M.

Adres: Waterschap „DE OVERWAARD" te Kinderdijk. Tel. 225, Alblasserdam.

Advertentie uit 'de Molenaar' van 24 maart 1948, waarin ongebruikte molenzeilen door de Overwaard te koop worden aangeboden.

Brandwijk-Z en Molenaarsgraaf willen of zullen ertoe overgaan. Op 28 januari 1925 krijgt peilmolenaar P. de Vries in Bleskensgraaf dan ook het verzoek om te registreren hoe vaak en hoe lang de boezem van de Nederwaard werd 'afgepeild', hetgeen inhield dat de polders geen water meer op de (lage) boezem mochten brengen. In 1927 wordt er in het gebouw van het oude stoomgemaal een nieuw dieselgemaal gemaakt, bestaande uit twee dieselmotoren met een vermogen van elk 340 epk die via een riemoverbrenging elk een schroefpomp aandrijven. In afwachting van het in werking stellen van het nieuwe gemaal wordt er op 13 januari 1927 besloten dat *'zoo min mogelijk gewone dagelijksche reparatieën aan de molens te verrichten'*; een veeg teken! Als het nieuwe gemaal in december 1927 bedrijfsvaardig is dan besluit de Vereenigde Vergadering op 21 december 1927 om de molens bij wijze van proef buiten gebruik te stellen. De molenaars kunnen in de molens blijven wonen, maar moeten het teer- en verfwerk wel blijven doen.

Merkwaardig molenbehoud

Het zou in de lijn der verwachting gelegen hebben dat de molens nu in slopershanden zouden vallen. Dit gebeurt niet en dat heeft een heel merkwaardige achtergrond. Tijdens een bijeenkomst van de Vereenigde Vergadering van de Nederwaard op 18 juli 1928 worden er spijkers met koppen geslagen. Het gemaal voldoet aan de verwachtingen en de molens zijn overbodig. Eén molen is vacant en op de zeven andere zit nog een molenaar. Op de molens '2' en '7' zitten molenaars met betrekkelijk weinig dienstjaren. Op de '2' zit Pieter Groenendijk met 12 jaren en op de '7' Jan Hoek met 5 jaren. Alle andere molenaars hebben 25 of meer dienstjaren, tot 51 toe. Men besluit dan om Groenendijk en Hoek met ingang van 1 januari 1929 te ontslaan, de andere vijf molenaars, met dienstjaren die oplopen van 25 tot 51 jaar, mogen blijven tegen hun halve jaarsalaris (de helft van *f* 395,-) en onder aftrek van *f* 95,- voor woninghuur (de molen), zodat ze per jaar een bedrag van *f* 102,50 ontvangen. Het is voor alles deze constructie die de molens van de Nederwaard laat overleven. Zo mogen de molenaars in de molen blijven wonen, evenals weduwe Groenendijk op de vacante molen. Zij betalen, direct of indirect, huur en moeten het verf- en teerwerk blijven doen. Eens per

maand moet het wiekenkruis rond omgezet worden om roestvorming in de roeden tegen te gaan. Het waterschap beperkt het onderhoud tot het hoognodige. Maar waar kwam deze merkwaardige genereuze houding ten opzichte van de molenaars en daarmee ook voor de molens vandaan? Er zat inderdaad meer achter dan liefdadigheid of gevoel voor landschapsschoon. In 1922 was er een nieuwe pensioenwet van kracht geworden, in feite met een soort terugwerkende kracht. De molenaars vielen als waterstaatsambtenaren ook onder deze pensioenwet. Zij konden zich als het ware met terugwerkende kracht inkopen, maar dan zou het waterschap flink moeten betalen. In overleg met het waterschap zagen de molenaars van die mogelijkheid af en daarmee bespaarde het waterschap zich een groot bedrag. Juist om die opstelling van de molenaars besloot het waterschap de molens te laten staan en de molenaars op de molens te laten. **Vooral door deze 'gentlemen's agreement' tussen molenaars en waterschap overleefden de molens van de Nederwaard de voor veel molens zo magere jaren '20 en '30.** Dat die pensioenafspraken de doorslaggevende rol speelden blijkt ook in latere jaren. Later willen hoofdingelanden namelijk wel eens aan deze afspraken tornen. Het slopen van de molens en vooral het omzetten van de hoge boezem in weiland of bouwterrein lijkt een lucratieve zaak. Zo bepleit hoofdingeland Versteeg in de Vereenigde Vergadering van 26 mei 1937 de sloop van de molens. Het opheffen van het windgemaal was toch één van de argumenten voor het nieuwe dieselgemaal van 1927 geweest en na tien jaar mocht men de in 1928 gemaakte afspraken best herzien. Verder kon men het gebruik van de acht molens als reservegemaal na tien jaar minimaal onderhoud ook wel vergeten. Versteeg krijgt geen been aan de grond. Een andere hoofdingeland spreekt van contractbreuk en de voorzitter is het daarmee eens. Als doekje voor het bloeden wordt Versteeg een proefmaling met een der molens toegezegd. Ook later, in de oorlog, is de voorzitter dankbaar voor het behoud van de molens, naar hij zegt, dankzij de afspraken met de molenaars.

Oorlog

Inmiddels is de crisis uitgebroken. De prijzen voor allerlei producten dalen tot ongekende dieptepunten, ook voor gasolie. Die is zó spotgoedkoop, dat het bestuur van de Nederwaard in november 1932 besluit om een olietank te laten maken voor 150 ton gasolie. Behalve het financiële argument wordt ook aangevoerd dat het nuttig is in geval van oorlog of bij dreigend oorlogsgevaar. Dat is wel gebleken ook! Zo heeft het waterschap in november 1938 233.978 liter dieselolie op voorraad, voldoende voor vier jaar! Het nut ervan blijkt korte tijd later zonneklaar, evenals dat van het behoud van de molens trouwens... Al snel ziet het bestuur van de Nederwaard in dat het zaak is om zuinig te zijn met de gasolie en dat het verstandig is om de acht molens weer in ere te herstellen. Er wordt al over gesproken bij het herstel van de oorlogsschade aan de sluis in Alblasserdam. Zo worden ze uit hun dertienjarige Doornroosjesslaap gehaald. Op 19 december 1940 besluit de Nederwaard om met ingang van 1 januari 1941 twee molens in bedrijf te stellen. De molenaars worden tijdelijk voor een jaar aangesteld. Er is op dat moment nog 123.438 liter olie. Per 1 januari 1941 heeft men nog 115.328 liter en per 1 februari 108.908 liter. Over 1940 is er 72.170 liter verbruikt, 12.000 liter meer dan geraamd. Men constateert dat men nog voor 1,5 jaar olie heeft. In mei 1941 zijn er vier molens gebruiksklaar, de overige zullen binnenkort volgen. Er is nog 86.248 liter gasolie. In juli 1941 zijn er zeven molens maalvaardig. Molen No. 8 laat langer op zich wachten, want "er is een onregelmatigheid in een der roeden".
In 1942 is er 21.515 liter olie verbruikt en men heeft dan, in februari nog 51.950 liter, zo wordt meegedeeld in een vergadering op 24 februari 1943. Doordat de molens in bedrijf zijn is de behoefte aan olie voor twee jaar gedekt. *"wat betreft de situatie van de windbemaling deelt de Voorzitter mede dat niettegenstaande de molens in 15 jaar niet in bedrijf zijn geweest, zij zich desalniettemin goed hebben gehouden".* Eind januari 1945 is er nog 13.325 liter gasolie. Eind 1944 is er op vordering van de provincie, 5 ton afgestaan aan het waterschap van de Linge-uitwatering, dat met groot waterbezwaar te kampen had. Op het einde van de oorlog nemen Duitse troepen intrek in het gemaal. De voorraad gasolie die er dan nog is wordt door de bezetter geroofd. Dankzij het zuinig zijn op de molens als gevolg van die merkwaardige afspraak uit 1928 en het zuinig omspringen met de voorraad gasolie heeft de Nederwaard het waterpeil in de oorlog in de hand kunnen houden. De molens met hun molenaars zijn redders in de nood geweest. Het gebruikmaken van de wind duurt niet lang meer, als na de oorlog de normale verhoudingen terugkeren. Op 8 mei 1946 valt in de Nederwaard het besluit om de molens per 1 juli 1946 weer buiten gebruik te stellen. Ze in bedrijf houden is te duur, zoals blijkt uit een opgestelde prijsvergelijking. Daarmee vallen de molens van de Nederwaard terug in hun winterslaap van voor 1941. In die vergadering van 8 mei 1946 bepleit de heer Smit wel een periodieke controle van de molens *'voor het geval dat er een blokkade van olie zou kunnen komen'.* Die blokkade komt tien jaar later inderdaad (Suez-crisis), maar voor de molens heeft dat geen blijvende betekenis gekregen. Later zal deze reservestatus, evenals trouwens voor de molens van de Overwaard, geformaliseerd worden via de Wet Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd van 23 juni 1952. Enkele jaren geleden is deze wet onder invloed van het einde van de Koude Oorlog ingetrokken.

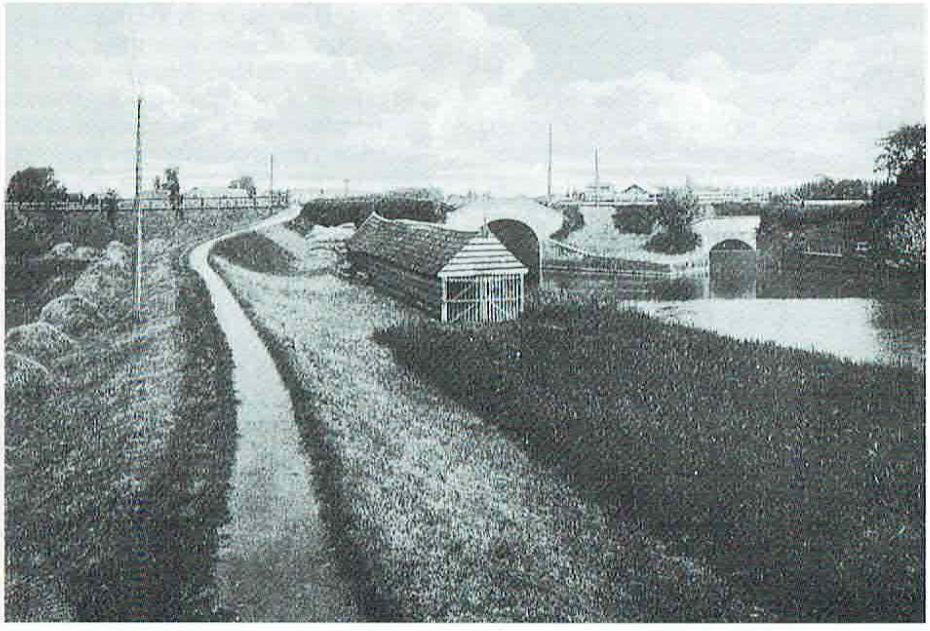

De beide uitwateringssluizen van de hoge boezem van de Overwaard met de roedenloods voor de molens van dit waterschap (foto omstreeks 1915).

Overwaard

De ontwikkelingen in de Overwaard tonen veel overeenkomst met die in de Nederwaard. Ook hier is de verleiding groot om de molens te slopen en de hoge boezem om te zetten in winstgevend weiland. Maar ook hier blijft het bij plannen. Wel heeft men in 1924 het stoomgemaal Wisboom verbouwd tot een elektrisch gemaal. Twee elektromotoren van 225 e.p.k. drijven via een riemoverbrenging elk een centrifugaalpomp aan met een capaciteit van 340 m^3/min. bij een opvoerhoogte van 1,55 m. Bij een dergelijke capaciteit kan men de windmolens nog niet missen, al is de capaciteit van het gemaal toegenomen. Zij blijven in bedrijf. Als in 1941 Mo-

Het waardhuis van de Overwaard, waar Koningin Juliana in 1951 een gesprek had over de situatie met de molens. Foto van voor de verbouwing in 1918. Links de uitwateringssluizen van de lage boezem van de Overwaard.

len '1' verongelukt dan wordt hij nog hersteld, hetgeen, gelet op de tijdsomstandigheden -oorlog- ook begrijpelijk is. De vereniging 'De Hollandsche Molen' bepleit verbusseling van de acht molens, maar daar wil het waterschap niet aan. Na de oorlog wil men in de Overwaard andere wegen bewandelen. Door de oorlog zijn zowel de lonen als de prijzen sterk gestegen. De bemaling met acht grote windmolens is daardoor duurder dan ooit. In de vergadering van het dagelijks bestuur van het waterschap op 17 maart 1947 spreekt men over *'de wenschelijkheid om de molens uit te schakelen en op geheel machinale bemaling over te schakelen'*. Vervolgens wordt het Amersfoortse ingenieursbureau Dwars, Hederik en Verhey gevraagd om samen met ir. Monhemius van Rijkswaterstaat een rapport op te stellen. Dit wordt besproken op 15 november 1947 en van tafel geveegd. De voorzitter heeft een goedkoper idee. Er zijn Amerikaanse pompen te koop die de regering in de oorlog heeft besteld om inundatiewater weg te malen. Ze zijn niet gebruikt en nu goedkoop te verkrijgen. Zo bespreekt men op 28 november de aankoop van drie van deze pompen, elk met een capaciteit van 100 m^3/min en vervolgens wordt op 8 december 1947 tot de aankoop besloten. De financiering lost men heel praktisch op door het onderhoud van de molens te staken en het hiervoor gereserveerde geld in de pompen te steken. Het voorspelt niet veel goeds voor die molens. Het besluit komt betrekkelijk onverwacht, want er zijn nog twintig nieuwe zeilen onderweg! Aanvankelijk wil men vragen of de zeilmaker ze wil terugnemen, maar dat lukt blijkbaar niet, want vervolgens worden ze door het waterschap in 'de Molenaar' van 24 maart 1948 te koop aangeboden. Op 9 februari 1948 besluit men drie molens met defecten definitief stil te zetten en de molenaars per 1 mei 1948 te ontslaan. Korte tijd later klaagt *'de geweezen molenaar J. Ottevanger'* van molen '5' dat de vloer van zijn molen verschrikkelijk slecht is. Hem wordt te verstaan gegeven dat het waterschap geen cent meer aan de molens wil besteden en als hij vindt dat er wat aan gedaan moet worden dan moet hij dat maar voor eigen rekening doen. Op 25 januari 1950 valt het besluit om ook de andere vijf molens stil te zetten en de molenaars met ingang van 1 juli 1950 te ontslaan.

Nu zou men denken dat de molens stilgezet worden in verband met de bouw van het nieuwe gemaal met de Amerikaanse pompen. Niets is minder waar! Met de bouw van het gemaal is zelfs niet eens begonnen en de bouw zit hopeloos vast door de tegenwerking van het provinciebestuur. De provincie Zuid-Holland wil liefst de molenbemaling gehandhaafd zien en wil niet verder gaan dan het opstellen van één rijkspomp. De provincie weigert nu de vergunningen voor de bouw van het nieuwe gemaal; en dat terwijl de pompen voor dit gemaal al klaar liggen! Blijkbaar wil het waterschap met het stilzetten van de molen de provincie onder druk zetten, want de kans is groot dat door de te beperkte capaciteit van het bestaande gemaal een noodsituatie ontstaat waarvan men vervolgens de provincie de schuld in de schoenen kan schuiven. De provincie krijgt steun van het Rijk, nadat het PvdA-kamerlid De Goes van Naters in 1950 er in de Tweede Kamer vragen over stelt. De provincie Zuid-Holland laat zich niet van de wijs brengen; maar het waterschap ook niet. Als het dagelijks bestuur van het waterschap de opdracht wil geven om inmiddels niet meer bewoonde molens te slopen dan grijpt het provinciebestuur in. Er wordt op 5 januari 1951 een bespreking gehouden in Den Haag tussen een commissie uit Gedeputeerde Staten en een vertegenwoordiging van het waterschap. Het is simpel: wanneer het waterschap meewerkt aan het behoud van de molens dan heeft men binnen de kortst mogelijk tijd de vergunningen voor het nieuwe gemaal in huis! In feite wordt nu het waterschap voor het blok gezet. Het waterschap belooft in elk geval geen molens te zullen slopen zonder voorkennis aan GS. Er gebeurt niets: er worden geen molens gesloopt, maar er wordt ook geen gemaal gebouwd.

Korte tijd later, op 28 juli 1951, brengt Koningin Juliana een bezoek aan de Alblasserwaard. Ze brengt dan ook een bezoek aan het waardhuis van de Overwaard. In het notulenboek van de Overwaard staat *'Met de voorzitter en de secretaris heeft zij nog een gesprek over de molens, terwijl Zij zich ook nog richt tot A. Boele, oud-molenaar en timmerman'*. De inhoud van het gesprek onder zes ogen tussen H.M., de voorzitter en de secretaris valt onder het 'molengeheim van Soestdijk'. Het is echter onvoorstelbaar dat Koningin Juliana het waterschapsbestuur een steuntje in de rug gegeven heeft in de strijd tegen het provinciebestuur; eerder verwacht men een pleidooi van de koningin voor het behoud van de molengroep. Niet voor niets is zij op 29 februari 1952 beschermvrouwe van de Vereeniging 'De Hollandsche Molen' geworden! Of er een relatie is met de kwestie Kinderdijk is mij niet bekend; onmogelijk is het niet.

Korte tijd later, op 13 november 1952 komt het waterschap tot overeenstemming met de provincie. De Overwaard zal de molens in erfpacht afstaan aan de provincie Zuid-Holland, die zich verplicht de molens te restaureren en te onderhouden. Het waterschap wil niet verkopen, want stel je voor dat de provincie toch eens van de molens af wil. Eindelijk kan dan op 2 januari 1953 de eerste steen gelegd worden voor het nieuwe gemaal. Maar de molens zijn gered!

De strijd over het behoud van de molens van de Overwaard heeft ook zijn weerslag in de Nederwaard. Het kan niet zo zijn dat de lasten van de Overwaardmolens door de provincie gedragen zullen worden en de Nederwaard er zelf voor opdraait. Er zijn twee mogelijkheden. De provincie Zuid-Holland neemt de molens van de Nederwaard over of de molens blijven het eigendom van de Nederwaard waarbij onderhoud en restauratie door de provincie gegarandeerd wordt. De provincie zal dan 100% van de restauratiekosten voor haar rekening nemen en 90% van het onderhoud. Er zijn twee benaderingen: een economische en een prestigieuze. Het eerste geval betekent overdracht van de molens aan de provincie, waardoor het waterschap geen verantwoording en daarmee ook geen kosten meer draagt voor de molens. Het andere hangt samen met een gevoel voor eigenwaarde van het waterschap. De Nederwaard besluit op 10 april 1952 om die laatste reden met 16 tegen 3 stemmen voor het laatste. Zo werd in 1952 het voortbestaan van de zestien boezemmolens als monument verzekerd. Zeker wat betreft de molens van de Overwaard was dat niet van een leien dakje gegaan.

Men rekent meer molens tot het molencomplex van Kinderdijk dan alleen de molens van de Over- en de Nederwaard. In de directe nabijheid staan ook de polder-

molens van de polder Nieuw-Lekkerland en de 'Blokkerse Wip'.

Nieuw-Lekkerland

Deze polder sloeg zijn overtollig water rechtstreeks uit op de rivier de Lek. Al in 1514 had Nieuw-Lekkerland minstens één eigen molen. De aanleg van de boezems van de Overwaard en de Nederwaard ging ten koste van deze polder. Voor de boezemwerken van de Overwaard moet Nieuw-Lekkerland weer grond en zijn uitwateringssluis afstaan. Dan wordt de bemaling van de polder Nieuw-Lekkerland gereorganiseerd. De bemaling wordt nu twee hoog gemaakt met de bouw van een nieuwe voormolen in 1740, 'De Hoge Molen' die het water van de lage boezem uitmaalt op de hoge. Uiteraard komt er ook een nieuwe uitwateringssluis. Twee molens malen het water vanuit de polder op de lage boezem. Aanvankelijk waren dit wipmolens. In 1722 brandde de zuidelijke molen af en werd vervangen door een achtkant. Dit was 'De Oude Molen' In 1762 maakte de noordelijke wip plaats voor een achtkant: de nog bestaande 'Kleine Molen'. In 1882 werd de bemaling versterkt door de bouw van een stoomgemaal dat het water vanuit de polder rechtstreeks op de hoge boezem sloeg. Dit gemaal, 'Heynis' geheten, als gebruikelijk naar de voorzitter van de polder tijdens de bouw (hetzelfde geldt ook voor de eerder genoemde gemalen Van Haaften en Wisboom), had een centrifugaalpomp. In 1914 werd de stoommachine vervangen door een 75 pk Blackstone dieselmotor, die kort na de oorlog weer vervangen werd door een elektromotor. In 1981 werd de bemaling gewijzigd door de bouw van een elektrisch gemaal dat het water van de polder uitsloeg op de boezem van de Overwaard. Aanvankelijk was het gemaal aanvullend: de windmolens droegen de hoofdlast van de bemaling. Op 27 januari 1944 verongelukte 'De Oude Molen': hij maalde zijn kruis af. De polder besloot de molen te herstellen en per 1 mei 1944 werd er voor de molen zelfs een nieuwe molenaar benoemd. Hij heeft nooit met de molen gemalen, want het herstel is nooit uitgevoerd. In 1948 besloot de polder om de molens stil te zetten, waarmee die ook in de gevarenzone raakten. Verval deed zijn intrede. In 1957 werd de sinds 1944 wiekenloze 'Oude Molen' gesloopt. Volgens wijlen I.J. de Kramer wilde het bestuur van de molen af om te voorkomen dat men op de een of andere manier gedwongen zou worden om mee te werken aan herstel van de molen als monument. Hoe of het ook zij, een paar jaar later werkt de polder wel mee aan het herstel als monument van de vervallen 'Kleine Molen' dat in 1960 wordt uitgevoerd. Sterker nog, 'De Hoge Molen' wordt in 1966 geheel maalvaardig gerestaureerd en zelfs weer in bedrijf genomen. Hij krijgt dan een vijzel, waardoor het water vanuit de polder rechtstreeks op de hoge boezem wordt uitgeslagen. 'De Hoge Molen' is nu reservegemaal van de polder Nieuw-Lekkerland en sinds de polderconcentratie in 1984 eigendom van het Hoogheemraadschap van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. In 1972 gaat 'De Kleine Molen' over in handen van de Stichting tot Instandhouding van Molens in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. Het is jammer, dat 'De Oude Molen' in 1957 werd gesloopt, want daarmee is de voltalligheid van het Kinderdijkse molencomplex doorbroken.

Blokkerse Wip

De Blokkerse Wip is de enige wipmolen in de Kinderdijkse molengroep. Hij heeft het deel Blokweer van de polder Alblasserdam bemalen en sloeg uit op de boezem van de Nederwaard. De molen bleef tot na de oorlog in bedrijf. Wanneer in 1949 de binnenroe breekt dan laat de polder toch nog een nieuwe roe steken. Maar enige jaren later raakt de molen wel buiten bedrijf. De polder besluit dan in 1956 om de overbodig geworden molen voor 1500 gulden te verkopen aan de gemeente Alblasserdam, waarmee zijn behoud verzekerd is. In 1986 wordt de molen overgedragen aan de hierboven genoemde molenstichting. Een brand op 27 juli 1997 betekende een aanslag op het voortbestaan van de molen, maar de zware schade zal ongetwijfeld hersteld worden.

Meer dan molens

Wie bij Kinderdijk alleen denkt aan negentien molens denkt beperkt. Het is meer. Er is waarschijnlijk geen plaats in Nederland aan te wijzen met een zo grote verscheidenheid aan bemalingswerktuigen; bemalingswerktuigen van eeuwen her tot op het allermodernste zoals het in 1995 gereed gekomen nieuwe vijzelgemaal voor de Overwaard met een capaciteit van 1000 m^3/min. Het bijzondere is dat een hele evolutie aan bemalingswerktuigen concreet en duidelijk herkenbaar aanwe-

De Kinderdijkse molens hebben betrekkelijk weinig van brand te lijden gehad. Op 12 april 1981 brandde molen '2' van de Overwaard af. Gelukkig werd deze herbouwd, waardoor het complete aanzien van de boezemmolens bewaard bleef.

zig is. Dan beginnen we met de molens met hun schepraderen; vervolgens het gewezen stoomgemaal 'Wisboom' uit 1869 dat ondanks alle verbouwing overduidelijk zijn verleden verraadt. Dan het gemaal 'Hakkesteegt' uit 1953, over de bouw waarvan zo veel te doen is geweest: een elektrisch gemaal met centrifugaalpompen. In 1972 werd het nieuwe dieselgemaal J.U. Smit voor de Nederwaard gebouwd, een imposant vijzelgemaal met een capaciteit van 1500 m^3/min. en zenuwcentrum voor de bemaling van een groot deel van de Alblasserwaard. Verder is daar het waardhuis van de Overwaard, hetgeen de bestuurlijke kant van de waterstaatzorg representeert; dit alles op een gebied van ongeveer 4 km^2. Daar komt bij dat alles werkt. De molens en de gemalen zijn volledig functioneel en dat in onderlinge harmonie. Dat is eigenlijk onvoorstelbaar en tevens indrukwekkend. Kinderdijk is daardoor waarschijnlijk het mooiste staalkaartje van waterstaatzorg door de eeuwen heen en overstijgt daarmee ruimschoots de waarde als louter monument.

Verdwenen

Niet alles is bewaard gebleven. 'De Oude Molen' van Nieuw-Lekkerland laat nog steeds een lage plaats met wat funderingsresten achter. Het gemaal 'Van Haaften' moest wijken voor een nieuw dieselgemaal. De roedenlood(sen) voor de molens verdwenen en nog niet zo lang geleden verdween -onbegrijpelijk- het sluisje tussen de molens '7' en '8' van de Overwaard. Dat was een slim sluisje, als houten wachtheul gebouwd in 1733 en in 1761/1762 vervangen door een stenen; slim, omdat men dankzij dit sluisje bij lage waterstanden op de rivier ook gebruik kon maken van de uitwateringssluis van de hoge boezem in geval van natuurlijke waterlozing.

Toekomst

Het toekennen van de status van werelderfgoed is misschien ook een aanleiding om zich te bezinnen over de toekomst. Moet men doorgaan op de huidige weg of moet men proberen de presentatie van dit werelderfgoed uit te bouwen? Dat de molens in perfecte staat dienen te zijn is vanzelfsprekend. Dat er op dit terrein nog enige wensen zijn is bekend. Het is verheugend dat de provincie Zuid-Holland na het bekend worden van de werelderfgoedstatus een miljoen gulden voor de molens heeft beschikbaar gesteld. Verder baren de boezems zorg. Ze dreigen te 'verheesteren'. Op dit punt is structureel goed onderhoud dringend noodzakelijk, want het wel en wee van de molens is onlosmakelijk met dat van de molens verbonden. Nu is boomgroei in de boezems geen nieuw probleem. Al in het begin van de vorige eeuw klaagt de polder Nieuw-Lekkerland dat het opgaande 'rijsgewas' windbelemmering geeft voor de molens van deze polder.
Ook kan men nadenken over toegankelijkheid, activiteiten en 'verhoogde werkzaamheid'.
Verder is er nog een 'leeg erf' in het molencomplex: dat van de in 1957 gesloopte 'Oude Molen' van Nieuw-Lekkerland. Misschien dat men door herbouw van deze molen het complex weer zijn volledige aanzien kan geven zoals ze dat van 1740 tot 1944 heeft bezeten.
Een andere, maar nog veel kostbaardere pro-memoriepost is het gemaal 'Wisboom'. Het mooist zou zijn om het weer te maken zoals het in de periode 1869 - 1924 functioneerde als stoomgemaal. Het zou immers in Kinderdijk, zoals hierboven beschreven, de volledige evolutie van windbemaling naar modern high-techgemaal duidelijk maken! Dit is een miljoenenkwestie, en vandaar dat het wel altijd een wens zal blijven; maar het is zeker de moeite van het proberen waard, al zou deze stap terug alleen maar het uiterlijk gelden.

De kop van de sfinx

De erkenning van Kinderdijk als werelderfgoed stemt tot voldoening. Daarmee heeft het een plaats gekregen in de rij van de bekendste monumenten in de wereld, een rij die illustere objecten als de piramiden in Egypte telt.
Toch kan men zich afvragen of de erkenning van Kinderdijk als wereldmonument niet een beetje een minimumoptie is. Immers, 'Kinderdijk' is onlosmakelijk verbonden met de waterstaatkundige structuur van de Alblasserwaard. Het is het sluitstuk ervan, of zo men wil de kop die erop staat. In het hiervoor staande is aangetoond dat die hele bestaande structuur regelrecht teruggaat tot in de Middeleeuwen. Wat nog opzienbarender is: het is een structuur die in wezen tot op de dag van vandaag voluit functioneert. Het water stroomt nog steeds naar Kinderdijk door de in de veertiende eeuw gegraven waterschappen. De molens van weleer zijn gemalen geworden, maar de structuur is dezelfde gebleven. Waarschijnlijk heeft het gros van de objecten op de werelderfgoedlijst de oorspronkelijke functie verloren: de Stelling Amsterdam: geschiedenis; Schokland: geschiedenis; de piramiden van Egypte, het paleis van Versailles, de Chinese muur, allemaal geschiedenis. In de Alblasserwaard functioneert een waterstaatkundige structuur die al vele eeuwen oud is. Met de bescherming van Kinderdijk is het alsof men alleen de kop van de sfinx beschermd heeft, al is het een kop die er zijn mag. Dat geldt per slot van rekening ook voor ook voor die sfinx.

Column

Het moderne molenleven

Boboën

Allereerst hartelijk dank aan al die lezers van de Molenwereld die reageerden naar aanleiding van mijn vorige column. De bedoelde molen in TMF's 'Made in Holland' bleek geen achtkante rietgedekte molen, maar een ronde stenen molen en de oplossing van mijn raadsel was dus eenvoudiger dan het leek, het was 'De Valk' in Leiden. Ja, beste lezers, zelfs ik vergis mij dus wel eens. Sterker nog - nu ik het toch over media heb -: onlangs deed ik voor het eerst van mijn leven mee aan (schrik niet) een radiospelletje en dat ging ook weer lekker fout. Zo adresseerde ik mijn (goede!) oplossing aan een DJ, in plaats van aan de omroep in kwestie en bovendien had ik die oplossing ook nog eens achterop een ansichtkaart van mijn eigen molen geschreven, compleet met adres. (Ik verzuip namelijk in die kaarten en gebruik ze nog net niet als WC-papier, maar het scheelt weinig; vandaar dus.) U raadt het al: Stenders bruit over de nationale radio: 'En dan kreeg ik nog een kaart van een molenaar! ...., en mijn eigen 'radiocollega's' van de locale omroep hingen 's avonds gelijk aan de lijn met de mededeling dat ik op de radio was geweest. Blijkbaar is 'molenaar-zijn' in dat soort kringen alleen aan mij besteed.
Iets anders nu: ik ben tijdens de uitreiking van de eerste Molenwereld aan Minister Jorritsma (ik mag tegenwoordig Annemarie zeggen) tot een vreselijke ontdekking gekomen. Hoezeer ik ook mijn best deed om mij te ergeren aan al die malloten (moloten?) die weer eens lekker interessant liepen te doen en al die andere opdringbobo's (mensen die zichzelf hadden uitgenodigd), ontkwam ik niet aan het gevoel dat ik stiekem ontzettend liep te genieten van al die media-aandacht. En dan niet dat 'genieten' dat ik alleen met een cynisch ondertoontje kan uitspreken, nee, gewoon 'lekker': handje schudden, babbeltje maken met de minster, op de foto met de minister. Ik vind dit vreselijk om toe te geven, maar ik ben bang dat ik mediageil ben.
Zo werd er gisteren aangebeld op een moment dat ik werkelijk niemand wenste te ontvangen, maar toen ik door mijn 'kijkglaasje' een cameraploeg zag staan, deed ik - als in een reflex - de deur open en het maakte me helemaal niet uit dat het de ploeg van een mij volledig onbekend Frans TV-station was dat ik thuis niet eens kon ontvangen en dat het interview in mijn gebrekkige Engels moest gebeuren. Als er media - in wat voor vorm dan ook - aanwezig is, blijk ik plotseling iets te melden te hebben. Dit in tegenstelling tot mijn sociale leven waar ik doorgaans helemaal niets te melden heb. Heeft u mij bijvoorbeeld in de kroeg wel eens een onbekend persoon zien aanspreken. Precies: Nooit! Daarom raak ik na ruim drie jaar in deze rubriek ook nooit uitgeleuterd en daarom (realiseer ik mij nu plots) komt het fenomeen 'media' zo vaak in deze column ter sprake. Ik lijdt aan een soort omgekeerd-evenredige vorm van cameravrees. Doe er uw voordeel mee: iedere keer als ik u in de toekomst bejegen wegens ontoelaatbaar bobo-gedrag heeft u een sterke troef in handen: WvdL. is net zo erg als ik. Voor één keer sluit ik de rijen; 1998 krijgt als motto: wat is de Molenwereld toch mooi, nu de rest nog.

WvdL

Vragende Lezers

Vraag 001, de vraag naar de latere 'woonplaats' van de korenmolen 'De Smalle Juffer' in Oudshoorn heeft meerdere reacties opgeleverd. Alle inzenders, te weten de heren Barendse uit Poeldijk, Esselink uit Delft, Jurgens uit Valkenswaard en Rotteveel uit 's-Gravenzande, zijn het erover eens dat de molen waarschijnlijk in Eersel is terecht gekomen. Dit is een conclusie die getrokken wordt op grond van de gelijkenis van beide molens: het model van de romp en de kap en de zichtbare blokkeels. De baarden zijn zelfs identiek van vorm te noemen. Het sluitend bewijs ontbreekt helaas. Onderzoek in het streekarchief in Eindhoven heeft weinig opgeleverd. Maar hetgeen dat eruit is gekomen sluit naadloos aan op de geschiedenis van 'De Smalle Juffer', zoals die beschreven is in 'De Viersprong' van mei 1997, het orgaan van de Historische Vereniging Alphen a/d Rijn. 'De Smalle Juffer' zou volgens W.M.C. Regt in oktober 1903 gesloopt zijn en vervolgens zouden de onderdelen naar Hilvarenbeek vervoerd zijn.
In de notulen van de B&W-vergadering van Eersel, gehouden op 4 december 1903 wordt melding gemaakt van een verzoek van A. Verheyen om een korenmolen te mogen oprichten op het perceel, kadastraal aangegeven met Sectie F No. 168. Uit de B&W-vergadering van 18 december 1903 blijkt dat er geen bezwaren tegen de bouw zijn ingekomen. Vervolgens krijgt A. Verheyen op 19 februari 1904 de gevraagde toestemming. Helaas bleken de desbetreffende hinderwetbescheiden onvindbaar te zijn, zowel in het gemeentehuis als in het streekarchief. De molen kwam te staan op het Hint, aan het noordelijk uiteinde van dit marktplein. De onderbouw bestaat nog steeds, pal aan de noordkant van de provinciale weg Eindhoven-Hapert. Chronologisch klopt alles als een bus, maar Hilvarenbeek is Eersel niet. Was het soms eerst de bedoeling om de molen in Hilvarenbeek op te bouwen en veranderde men gedachte? Of woonde de bouwer of de molenmaker in Hilvarenbeek, waardoor Hilvarenbeek een tussenstation werd, mogelijk alleen op papier.
De heer Jurgens verstrekt veel gegevens over de molen in Eersel:
"Het molenaarshuis in Eersel werd jarenlang bewoond door de oudheidkundige A. Kakebeeke. Hij had een studiekamertje laten bouwen op de toog van de molen. Gemetselde onderbouw met berg én studiekamertje zijn nog aanwezig. De molen was te jong voor Kakebeeke, zodat hij nooit uitputtend onderzoek gedaan heeft naar het bouwjaar. Volgens hem zou het 1897 of 1898 geweest moeten zijn. De molen staat echter nog niet op de Topografische kaart 1:25.000 nr. 706 van 1898. De molen zou circa 30 jaar eigendom geweest zijn van een zekere Maandonks (?). Laatste molenaar was J van Rijswijk. Deze verkocht hem aan M.L. Jansen (geen molenaar) die de molen heeft laten vervallen, waarna deze in 1952 gesloopt werd.
Gezien het feit dat de molen, als het inderdaad die uit Oudshoorn is, naar Hilvarenbeek verkocht werd, vraag ik mij af of een Van Rijswijk misschien de bouwheer was. Er zat tenslotte een hele groep Van Rijswijks in Hilvarenbeek. Mogelijk had Maandonks (of Verheyen?(JSB)) daar dan enige relatie mee.
Volgens W. van Rijswijk, zoon van de laatste molenaar en thans wonende in Urmond, was het achtkant van eikenhout. De indeling is niet geheel duidelijk: volgens W. van Rijswijk zou de eerste zolder maalzolder geweest zijn. Er was een balklaag halverwege de gemetselde onderbouw. Gezien het ontbreken van vensters in de gemetselde onderbouw en de geringe hoogte van de onderbouw vermoed ik dat Van Rijswijk deze tussenzolder niet meetelde. De molen was uitgerust met twee koppel maalstenen die dezelfde diameter hadden. Er rest nog één steen, die een diameter heeft van 1,30 m. Of die uit de windmolen kwam, of van de door een dieselmotor aangedreven maalstoel is me niet bekend. Die dieselmotor zou 35 pk geleverd hebben, en dan is een steen van 1,30 m wel wat klein. Als de stenen op de eerste bintlaag van het houten achtkant lagen zal er niet zo heel veel ruimte geweest zijn.
Dan nog zouden zestienders gepast hebben, tenzij er een relatief groot spoorwiel was. (In Oudshoorn had de molen drie koppel stenen. JSB.) Het luiwerk was een kammenluiwerk.
Ik heb de gemetselde onderbouw opgemeten; deze is uitwendig achtkantig en inwendig rond, zoals dat ook in Keldonk en Milheeze het geval is. De rechte doorsnede (uitwendig) boven bedraagt circa 6,25 m, onder circa 7,00 m, de hoogte 4,55 m."
Tot zover de heer Jurgens; de heer Rotteveel is vrijwillig molenaar op de korenmolen van 's-Gravenzande; eveneens een Alphense molen 'in de verstrooiing'. Deze molen stond tot 1908 in de polder Kerk en Zanen en werd toen verplaatst naar 's-Gravenzande. Het spoorwiel van deze molen is een vermaakt bovenwiel. Het draagt het opschrift *'C. Bekker 1884'*. Heeft iemand een idee waar dit wiel vandaan kan komen?

Vr.002: *De torenmolen in het Duitse Werth, niet ver over de grens heeft een van onderen aangedreven pelsteen op de luizolder. De in de oorlog verwoeste molen van Hoogveld in Doornenburg had ook zo'n pelsteen op de luizolder. Het kwam blijkbaar meer voor. Zijn er nog meer van dergelijke pelstenen bekend en, zo ja, waar? Zijn dit normale pelstenen voor het pellen van gerst of hadden zij een ander doel, gelet op de toch wat lichte constructie in Werth; iets als een primitieve spits- en schilmachine?*

Reacties s.v.p. aan de redactie van de Molenwereld, Moerdijkstraat 39, 2751 BE Moerkapelle, fax 079-5931303.

Het schamele restant van Oudshoorns 'Smalle Juffer'.

De molen van Eersel in complete staat. (foto coll. drs. H.A. Visser).

Een ingemalen MOLEN Wereld

J.S. Bakker

Op 15 januari 1998 kwam, na een ruim een jaar voorbereiding, het eerste nummer van de Molenwereld uit. Minister Jorritsma kreeg het eerste exemplaar uit handen van de heer M.G. Coops, de voorzitter van de Stichting Molenwereld.

Voorzitter Coops van de Stichting Molenwereld overhandigt het eerste exemplaar van de Molenwereld aan de minister. (foto P. Timmermans).

Even tevoren had minister Jorritsma samen met haar moeder, mevrouw Lebbink, het tijdschrift 'ingemalen' door met het luiwerk van de snuifmolen 'De Lelie' in Rotterdam-Kralingen een zak op te hijsen die een stapel Molenwerelden op de karottenkruiwagen bedekte.
In de karottenfabriek naast de molen had de heer Coops gewezen op de overeenkomsten tussen het inmalen van een nieuw koppel stenen en de start van het blad. Beide vormen van inmalen eisen inspanningen van hoofd en handen en steeds sterker wordt de spanning over het resultaat.
Minister Jorritsma heeft nauwe banden met het molenaarsvak. Haar vader, Berend Lebbink, was molenaar op de korenmolen van Hengelo (Gld). Hij schreef ook in 'de Molenaar'. Zijn rol in een discussie over de toekomst van het (koren)molenaarsvak speelde mee bij de uitnodiging om de minister en haar moeder te vragen de Molenwereld 'in te malen', te meer daar de visie van vader Lebbink achteraf opvallend juist bleek te zijn geweest. Coops legde een relatie tussen dit gelijk, de opkomst van de intensieve veehouderij en die van de moderne mengvoederfabricage. Dat bracht hem op het terrein van de politiek die zelfs nog een molen-

Aandacht van de minister en haar moeder voor een oude foto van de molen in Hengelo, waaruit blijkt dat deze molen een aansluiting op de tramweg van de GTW had. (foto J.L.J. Tersteeg).

Minister Jorritsma en haar moeder, mevrouw Lebbink, aan het luiwerk van 'De Lelie'. (foto P. Timmermans).

jasje kreeg met de op handen zijnde sloop van de molen van Kok in Zwolle, waarvan hij zich afvroeg of dit een politiek gekleurde daad was. Via de standerdmolen van Mierlo en het pepermolentje aan het Jaffa kwam hij in Rotterdam en daarmee bij de beide Kralingse molens. Coops plaatste die in het kader van een economie die 'van de wind leefde'.
Tot slot lichtte hij toe hoe het inmalen in zijn werk zou gaan. Dit inmalen zou afgesloten worden met 'speciaal molenvuurwerk: een 'revolving twintigklapper plus vijfratel'. Dankzij de harde wind verliep dit prima: voor het eerst sinds zo'n slordige zestig jaar deed het luiwerk van 'De Lelie', bediend door minister Jorritsma en haar moeder, weer echt dienst, terwijl de twintig stampers en de vijf zetters van de kuipen een oorverdovend lawaai lieten horen.
Nadat het gezelschap was teruggekeerd in de karottenfabriek overhandigde Willem Roose de minister als cadeau een ingelijste foto van de molen 'van thuis', terwijl de schrijver dezes haar in een album de teksten van de discussie met en rond haar vader uit de jaren 1945 - 1948 overhandigde. Hij vertelde iets over de inhoud ervan en de personen die erbij betrokken waren. Ook wees hij op de betekenis van die discussie en zei ooit eens hierop terug te willen komen: er was nu een passend blad voor.
Minister Jorritsma haalde nog wat herinneringen op aan het Hengelose molenaarsleven, met name aan de heftige strijd tussen de coöperaties en de zelfstandige molenaars.
De secretaris van de Stichting Molenwereld stelde dat de Molenwereld nu aan zijn loopbaan is begonnen. Het is een klein begin, maar ook de grootste rivieren beginnen met een druppel water. Hij nam de nabijgelegen Rotte als voorbeeld die volgens de Terbregse 'meester Valk' in een boerenboenhok ontsprong. En wat ligt er niet aan het andere eind? Dat boenhok bleek weliswaar een boenstoep te zijn,

**Aandachtige belangstelling in de karottenfabriek.
(foto J.L.J. Tersteeg).**

trie en de molens zijn helemaal uit elkaar gegroeid. Het heeft geleid tot een scheiding: 'de Molenaar' gaat zijn tweede eeuw in als specifiek vakblad voor de mengvoederindustrie, terwijl de Molenwereld aan zijn eerste als molenperiodiek begint. 'De Molenaar' is niet alleen een vakblad, maar is in de eeuw van haar bestaan ook uitgegroeid tot een belangrijk communicatiemiddel. Zo wil de Molenwereld ook informatiebron en communicatiemiddel zijn; de Molenwereld gaat voor u open.

maar die hoorde bij een molen; en dat alles in Moerkapelle, de vestigingsplaats van de Stichting Molenwereld.
Na het vertrek van minister werd het tweede exemplaar van de Molenwereld overhandigd aan de heer B.G. Kloosterman, oud hoofd-redacteur van 'de Molenaar'. Hij heeft immers van 'de Molenaar' die bijzondere combinatie van vakblad voor de mengvoederindustrie en molenperiodiek gemaakt en daarmee in feite de basis geschapen voor de Molenwereld. Ontwikkelingen hebben die combinatie achterhaald. De mengvoederindus-

**Het tweede exemplaar van de Molenwereld voor de heer B.G. Kloosterman.
(foto J.L.J. Tersteeg).**

J.S. Bakker

Papiermolen

Eendragtspolder,
van molens naar machines

Eind vorig jaar kwam het boek 'Eendragtspolder, van molens naar machines' uit. Het verscheen naar aanleiding van de bouw van een nieuw gemaal voor deze polder. Dit gemaal werd op 21 mei 1997 in gebruik genomen.

Vooral over de polders in Noord-Holland zijn veel boeken verschenen, vaak gedegen werken en soms juweeltjes om te zien. Van vrijwel alle grote Noord-Hollandse polders bestaan boekwerken en ook van kleinere. De Zuid-Hollandse polders zijn in dit opzicht veel kariger bedeeld en zelfs voor de grootste polders moet men veelal genoegen nemen met vrij summiere werken. Het lijkt wel of Zuid-Holland in dit opzicht een soort waterstaatkundig minderwaardigheidscomplex heeft. Waar blijven boeken van de Hazerswoudse Droogmakerij, de polder Bleiswijk, de Zuidplas en de Alexanderpolder die zich meten kunnen met bijvoorbeeld boeken van Belonje en Schilstra over de Noord-Hollandse polders?
Het is daarom verheugend, dat er nu een boek is uitgekomen over de bemaling van de Eendragtspolder, een gezamenlijke uitgave van het Hoogheemraadschap van Schieland en de Stichting Oud Zevenhuizen-Moerkapelle. Het boek is geschreven door ir. L. van Houdt, oud-ingenieur van het hoogheemraadschap. Voor wat betreft het feitelijke verleden van de polder is het grotendeels gebaseerd op het onderzoek van de heer L. v.d. Bos, de kenner van het verleden van de watermolens in Schieland.
De heer Van Houdt begint het 84 pagina's tellende boekje met het weergeven van de algemene waterstaatkundige ontwik-

keling in het gebied. Vervolgens beschrijft hij hoe deze droogmakerij in het ambacht Zevenhuizen tot stand is gekomen, waarbij hij terecht ook de Tweemanspolder betrekt. In de waterstaatkundige situatie speelt de Zuidplas een grote rol, maar wel een rol die later tot langdurige en hoog oplopende conflicten zal leiden. De Eendragtspolder is tot 1927 bemalen door negen grote schepradmolens van het Zuid-Hollandse type: zes molens in twee (gecombineerde) gangen van drie aan het Zuideinde van Zevenhuizen en drie bovenmolens aan de Rotte. Eén ervan is er al in 1910 afgebrand en één is behouden gebleven: de nog bestaande 'Eendragtsmolen'. De rest is na de bouw van het elektrisch gemaal gesloopt. Over de bouw van het gemaal en de sloop van de molens is destijds veel te doen geweest, tot in de hoogste bestuurlijke regionen toe. Het in 1927 in gebruik genomen gemaal heeft bijna zeventig jaar dienst gedaan. Het is nu gesloopt, maar een als monument opgestelde centrifugaalpomp houdt de herinnering eraan levend.

Een serie bijlagen sluit het boekje af, waarvan de zevende voor de molenliefhebber het interessantst is. Die bevat namelijk per molen de namen van alle molenaars die de molens vanaf de droogmaking in 1757/1758 hebben bemalen. Tevens worden de bouwers en de slopers genoemd.

Het boekje is gebrocheerd en fraai uitgevoerd met veel foto's en kaartmateriaal. Het is alleen jammer dat het voor wat betreft de polder zelf vaak in de feiten blijft steken. Daardoor komt het vaak fragmentarisch over, terwijl sommige zaken er aan de haren bijgesleept zijn, zoals de lotgevallen van de Goudse glazen in oorlogstijd. Desondanks is het boekje zijn geld, ƒ 12,50, meer dan waard en iemand die geïnteresseerd is in de lotgevallen van polders en hun molens zal er zeker veel van zijn gading in vinden.

Het boekje is verkrijgbaar voor ƒ 12,50, te vermeerderen met ƒ 5,- verzendkosten bij de Stichting Oud Zevenhuizen-Moerkapelle, Postbus 100, 2760 AC Zevenhuizen of bij het Hoogheemraadschap van Schieland (afd. communicatie), Postbus 4059, 3006 AB Rotterdam.

Een werkgroep van de Historische Kring Huizen heeft een boek geschreven over de Huizer korenmolen. Het betreft een standerdmolen die vanaf ongeveer 1665, en waarschijnlijk zelfs vanaf 1585, tot 1916 in Huizen heeft gestaan. Hierna is hij afgebroken en in onderdelen vervoerd naar het Openluchtmuseum te Arnhem, alwaar hij als eerste Industrieel Monument tot op heden staat, en nog regelmatig in werking is te zien.

Deze molen was op het hoogste punt van het dorp - een natuurlijke heuvel- gebouwd. Hierdoor was deze molen een beeldbepalend element in het dorp.

Na afgraving van die heuvel in de twintiger jaren steekt de "Molenberg" nu nog ± vijf meter boven het omliggende gebied uit.

In het boek "DE HUIZER MOLEN" staan o.a. opengewerkte tekeningen van de molen en veel illustraties die een aanvulling geven op de tekst.

Uitgave in eigen beheer, 138 pagina's ƒ 22.50 incl. ƒ 7,50 porto- en verzendkosten. Te bestellen door overmaking op postgiro 1643357 t.n.v. Penningmeester Historische Kring Huizen te Huizen. Kenwoord: Molenboek.

De standerdmolen van Huizen.

De twee gecombineerde drievangen in de eigenlijke droogmakerij, gezien vanuit het westen.

MOLENAAR GEVRAAGD

In Harderwijk wordt momenteel een stellingmolen gebouwd alsmede een educatieve ruimte voor de ontvangst van bezoekers.

De verwachting is dat deze eind 1998 bedrijfsklaar zullen zijn.
De molen en de educatieve ruimte worden compleet ingericht.
Er kan zowel op de wind als elektrisch worden gemalen. De molen krijgt een capaciteit van ± 200 ton per jaar.
Er is al een klant voor minimaal 100 ton.
Horecavestiging is niet toegestaan; wel de verkoop van molenproducten.

Het Bestuur van de Harderwijkse Molen Stichting vraagt een

GEDIPLOMEERD, ERVAREN MOLENAAR

die deze molen met educatieve ruimte wil exploiteren.
Huurcondities, waaronder de huursom, worden in overleg vastgesteld.

Gegadigden wordt verzocht schriftelijk te reageren binnen 14 dagen na de verschijning van dit blad aan: **Bestuur Harderwijkse Molenstichting, Kennedylaan 53, 3844 BB Harderwijk. Telefonische inlichtingen bij de secretaris, de heer H. Mol, tel. 0341 - 417142.**

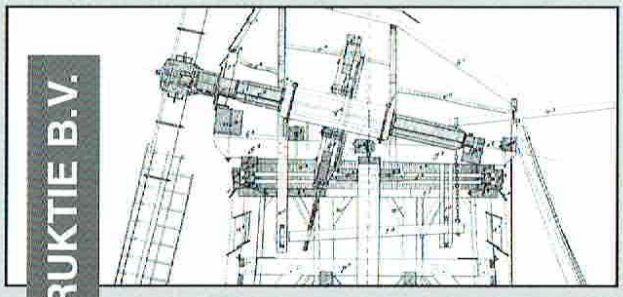

DERCKX KONSTRUKTIE B.V.

Molenroeden en Toebehoren
✳
Waterraderen
✳
Nieuwbouw en reparatie
Bagger-Steenindustrie
✳
Oplas- en Spuitoplaswerk

Waage Naak 10
6019 AA Wessem
Postbus 5018
6097 ZG Heel

lid m metaalunie

Tel.: 0475 - 56 33 42
Fax: 0475 - 56 33 43

DERCKX KONSTRUKTIE B.V.

voor alle ZEKERHEID!

De OBM Speciaal voor Molenaars is al meer dan 100 jaar gespecialiseerd in het verzekeren van molens en het mengvoederbedrijf. Zij is daarmee een maatschappij die u de zekerheid geeft van een goede verzekering. Een verzekeringsmaatschappij die u met raad en daad bijstaat. De OBM Speciaal voor Molenaars is er voor u. Voor een veilige dekking, tegen bescheiden premies.

Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij

SPECIAAL VOOR MOLENAARS

Singel 19, 7411 HV Deventer, tel.: 0570-612353, fax: 0570-611529

Bladeren

Het belangrijkste uit de inhoud van de molentijdschriften, naast de gebruikelijke rubrieken:

De Windbrief" 1997-101

- Plan van B & W van Zaanstad om aan de Zaanse Schans een zeskante zaagmolen te bouwen naar het model van de in 1942 gesloopte molen 'Het Jonge Schaap'.
- Houtzaagmolen 'De Vrijheid' in Zaandam-W, een balk- én wagenschotzager stond model voor een in 1725 in Middelburg gebouwde molen, waarschijnlijk 'De Twee Gebroeders'.
- Ontstond de paltrok in het Zwarte Zeegebied? of rond de Oostzee?
- Brutale gortdiefstal op de pelmolen 'De Liefde', alias 'Het Dolhuis' te Zaandam-O in 1762.
- Brandstichting in de papiermolen 'De Koning' ofwel 'De Koot' te Assendelft op 7 juli 1771 door een werknemer die op deze manier vrij wil krijgen voor de kermis.

"De Windbrief", orgaan van de Vereniging "De Zaansche Molen", Postbus 3, 1540 AA Koog a/d Zaan, tel. 075-6215148.

"De Gelderse Molen" 1997-4

- Prins Claus stelde op 23 september de 'Venemansmolen' te Winterswijk weer in bedrijf.
- Verdwenen Gelderse Molens: de molens van Oosterbeek.
- Rosmolens.
- Alex Roosdorp, maker van de film 'Stoere Werkers'.
- Heinrich van Hees doet molensteenmakerij over aan Hans Titulaer.
- Molendag in het Land van Cuyk op 8 maart 1998
- Verslag najaarsexcursie naar Noord-Holland op 27 september.

"De Gelderse Molen", orgaan van de Stichting Vrienden van de Gelderse Molen, p/a Klarendalseweg 82, 6822 GC Arnhem

"Molenbulletin" 1997-2

- Het herstel van de 'Stadbroeker Molen' in Sittard
- In memoriam Eduard Bakens, molenaar op de 'Eendracht maakt macht' te Meterik, overleden op 29 juni 1997, 93 jaar oud.
- In memoriam Sjef Brauers van 'De Volmolen' in Epen, overleden op 6 oktober 1997, 83 jaar oud.
- Het eerste examen voor vrijwillige watermolenaars, afgenomen op 22 juli 1997 op de 'Kasteelmolen' in Elsloo.
- Oprichting Monumentenhuis Limburg.

"Molenbulletin", informatieblad van de Molenstichting Limburg, Postbus 131, 6040 AC Roermond

"De Nieuwe Zelfzwichter" 1997-4

- Industriële windmolens op de Groninger klei 1770 - 1860: koren- en pelmolens.
- In memoriam Piet van der Veen, molenaar van 'De Jonge Held' bij Leegkerk, overleden in de zomer van 1997, 45 jaar oud.
- Verslag van de excursie van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens naar de IJsselstreek en Salland en van de Molenwerkgroep Oostgroningen naar Utrecht.
- Verslag van de najaarsvergadering van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens op 20 november 1997.
- De water(rad)molen bij het klooster Ter Apel, gesloopt omstreeks 1835.
- Verstild verleden: de 'Adam' in Delfzijl.

"De Nieuwe Zelfzwichter", orgaan van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, de Stichting De Groninger Molen en de afdeling Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars, Postbus 213, 9700 AE Groningen.

Forum

Kwaliteit

Enige dagen geleden kreeg ik het eerste nummer van 'Molenwereld' onder ogen. Door de aankondiging van uw blad in diverse molentijdschriften waren mijn verwachtingen hoog gespannen. Ik wil u bij deze mijn welgemeende complimenten maken voor de keurig verzorgde uitgave, die mij evenwel sterk doet denken aan het molenkatern uit 'De Molenaar'. Toch wil ik enkele opmerkingen plaatsen over de opmaak van uw blad. Zo vind ik de lay-out van het voorblad te druk en het gebruik van de vele kleuren doet afbreuk aan de kleurenafbeelding. Voor het merendeel van de tekst is gekozen voor een fraai dun lettertype, dat echter snel vermoeiend leest. Zeker voor al wat oudere ogen. Een iets vettere weergave van deze letter zou hier misschien verbetering in kunnen brengen.

Bij een eerste vluchtige doorname van uw blad springen veelbelovende woorden in het oog, zoals: niveau, uitmuntend, hoge bewaarwaarde, kwalitatief hoogwaardig, waaruit men de conclusie zou kunnen trekken, dat vele andere molentijdschriften, die al sinds jaren verschijnen en met enthousiasme vol geschreven worden door zowel deskundigen op molengebied als mensen uit het veld, die kwalificaties zouden ontberen.

Een verdere bestudering van de tekst doet mij het ergste vrezen ten aanzien van het begrip kwaliteitsblad.

Zo blijkt WR een tekst als: "Dapper wentelende wieken, klievend door het wijdse Hollandse luchtruim, terwijl ...", wellicht door een toegewijde molenliefhebber neergeschreven, te bestempelen als een prozaïsch cliché~ en derhalve ongeschikt te vinden om in uw blad te worden opgenomen. Dat is zijn goed recht. Erger wordt het, wanneer de schrijver een onjuiste spelling in zijn voorbeeld hanteert. Het woord wijds bestaat niet als adjectief. Wel bestaat het woord weids (oorspronkelijke betekenis: tot de jacht behorend) in de betekenis van: groots, luisterrijk. Gelukkig heeft MGC vanuit zijn liefhebberij voor de Nederlandse taal zich opgeworpen als corrector. Hoe groot was dan ook mijn teleurstelling om in het kennismakings-interview waarin MGC wordt aangehaald te lezen: "... terwijl ik als voorzitter optreedt" en een bladzijde verder "... zou misschien een ethymologische rubriek ook wel aardig zijn". Het woord etymologie stamt van het Griekse woord ''ετ'νμοζ' (betekenis: waar, werkelijk) en de spelling 'ethymologie' dientengevolge onjuist. Er zijn nog wel meer onjuistheden te vinden.

Kwaliteit wordt niet alleen door inhoud bepaald. Ook stijl en foutloze spelling dragen in hoge mate bij tot het niveau, dat u zegt na te streven.

Willem Entrop, Kollum

MOLENSTEEN-
MAKERIJ

HANS
TITULAER

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Voor de beste kunstmaalstenen
als ook blauwe basaltlava
maalstenen.

Tevens zeer snel en vakkundig
scherpen van uw molenstenen
én maaltechnische adviezen.

Werkplaats: Kapellener Straße 14
47608 Geldern 1-Veert (D)
Telefoon: 06-53667686

Privé: Hatertseveldweg 103
6531 ZD Nijmegen (NL)
Telefoon: 024 378 69 28
Fax: 024 379 12 72

GSM 06-53667686

Bij de omslag achterzijde: Molen no.3 van de drooggemaakte polder aan de Westzijde van Aarlanderveen. (foto P. v.d. Bosch).

De MOLEN Wereld iedere maand per post thuis kan op drie manieren:

1. Door het nemen van een abonnement.

Abonnementen kunnen op ieder gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd tenzij een abonnement uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar schriftelijk wordt opgezegd.
De in het lopende abonnementsjaar (van januari t/m december) reeds verschenen nummers worden na ontvangst van het abonnementsgeld direct toegezonden, indien nog voorradig.

Abonnementsprijs: Nederland ƒ 97,50 per jaar (incl. 6% BTW) .
Leden van de Vereniging 'De Hollandsche Molen',
het Gilde van Vrijwillige Molenaars en het Ambachtelijk
Korenmolenaarsgilde betalen ƒ 92,50.
België: 1850 Bfr per jaar (incl. 6% BTW)
Duitsland: DM 93,50
Overige landen op aanvraag.
De abonnementsprijs dient bij vooruitbetaling te worden voldaan.

2. Door u aan te melden als donateur.

Donateurs van de Stichting Molenwereld ontvangen het blad gratis bij een minimum-donatie van ƒ 125,-.

3. Door een cadeau-abonnement.

U kunt ook een abonnement cadeau doen. U geeft dan via onderstaande bon aan wie u de 'MOLENWERELD' wilt toesturen en met ingang van wanneer. Na ontvangst van het abonnementsbedrag sturen wij u een cadeaubon voor de ontvanger.
Een cadeau-abonnement kan voor een heel of voor een half jaar aangegaan worden. De prijs voor een heel jaar is ƒ 100,-, voor een half jaar ƒ 50,-. Na afloop van de periode wordt het cadeau-abonnement automatisch door ons beëindigd.

BON

❑ **JA**[1], ik meld mij aan als abonnee op de MOLEN Wereld
❑ tegen de abonnementsprijs van ƒ 97,50.
❑ maar betaal als lid van 'De Hollandsche Molen', het Gilde van Vrijwillige Molenaars of het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde slechts ƒ 92,50.

❑ **JA**[1], ik meld mij aan als donateur van de Stichting Molenwereld tegen een donatie van ƒ ..... Ik maak mijn donatie over op Postbank rek. 4506935 of Rabobank rekeningnr.
no. 3750.30.867 t.n.v. de Stichting Molenwereld.
Als molenliefhebber/beroepsmolenaar/molenmaker/vrijwillig molenaar[2] ben ik speciaal geïnteresseerd in:.....
.....
.....

❑**JA**[1], ik wil graag een cadeau-abonnement aanvragen voor:
Naam:.....
Adres:.....
Postcode:.....Plaats:.....
Datum van ingang:.....

Handtekening:

Afzender (s.v.p. in drukletters)
Naam:.....
Adres:.....
Postcode:.....Plaats:.....

Deze coupon kan, desgewenst, portvrij ingestuurd worden aan:

[1]S.v.p. aankruisen hetgeen door u gewenst wordt. / [2]Doorhalen wat niet van toepassing is.
Indien u de bon niet uit de Molenwereld wil knippen, maak dan een kopie en stuur deze in een envelop aan ons op.

MOLEN Wereld